

Bestrirelse
Over
Den ældste Kiøbstæd
i Sørge,
Sonsberg,

Baade
Som den har været,
Og
Som den nu er.
Med et
Anhang om det Kongelige Salt- og
Tegl-verk ved Sonsberg,
Kortelig forfattet og udgivet
af
Jens Müller,
Vice-Pastor og Residerende Capellan der sammesteds.

KJØBENHAVN,
Trykt af det Kongel. Børsenhuses Bogtrykker, Gottm. Fr. Kisel. 1750.

Jan Erik Ringstad

Den norske historiske Forening¹ og lokalhistoriske aktører i Vestfold ca. 1900–30^{*}

Historien omfatter alt og angår oss alle. Da vår første professor i faget, Ludvig Stoud Platou, ble utnevnt i 1813, het fagområdet «Historie og Statistikk». Professor Ottar Dahl betrakter kombinasjonen av de to disiplinene i lys av den interessen man på 1700-tallet hadde vist for en bredere samfunns- og kulturhistorie.² Denne brede interessen for kulturhistorie gjorde seg fortsatt gjeldende i befolkningen utover på 1800- og 1900-tallet. I 1869 gjenspeiles dette f.eks. i de første vedtektene til «Den norske historiske Forening». Formålet var å fremme historisk studium og kunnskap med hensyn til fedrelandet og dets litteratur gjennom utgivelse og understøttelse av skrifter innen temaer som bl.a. språk, etnografi, topografi og statistikk. Dette var med andre ord ingen historikerforening, men en forening til fremme av historiefaget. At lokalhistorie ble løftet fram som ønsket satsingsfelt, førte til debatt og skepsis blant noen av historikerne. Flere samvirkende forhold førte likevel til at foreningen lanserte et lokalhistorisk prosjekt med akademisk forankring. Det tok for seg søndre Vestfold.

«Historie var et privilegert fag».³

Moderniseringen av Norge på 1800-tallet dreide seg i stor grad om å skape trygge rammer for primærnæringer, handel og skipsfart, forbedre kommunikasjoner og utvikle et skolevesen der klassisk dannelse alene ikke var tilstrekkelig. Den nye tid, med økende mekanisering, krevde også teknisk fagkompetanse. Samtidig dreide det seg om å etablere en nasjonal identitet – å skaffe nasjonen en kulturell ryggrad som var anvendelig også i statens tjeneste. Bærebjelkene ble språk og historie, det første ivaretatt av den selv lærte Ivar Aasen, som bare 23 år gammel skrev om den bitre smerten han følte når allmuespråket ble krenket og

● Topografiske beskrivelser har lange røtter. Jens Müllers beskrivelse av Tønsberg ble utgitt i 1750. Foto: Nasjonalbiblioteket.

^{*} Artikkelen er fagfellevurdert

Professor i historie, Oscar Albert Johnsen, og lærer, bygdehistoriker og autodidakt Lorens Berg representerer hver sin tradisjon i arbeidet med historien. Bysten og bautaen på Bergs gravsted er reist av Vestfold Historielag. Foto: Ukjent / Oslo Museum og Jan Erik Ringstad.

latterliggjort «af velklædt Uvidenhed».⁴ Nasjonalhistorien ble derimot ivaretatt på universitetsnivå. Professorene Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch utga i 1840-årene tre bind av *Norges gamle Love indtil 1387*, mens riksarkivar Christian C.A. Lange og professor i filologi Carl Richard Unger fra 1847 utga flere tykke bind med middelalderdokumenter.⁵ Banebrytende var P.A. Munchs åttebindsverk *Det norske Folks Historie*, som sto ferdig i 1863.

På statsbudsjettet for 1845–47 bevilget Kirke- og undervisningsdepartementet midler til Kunsthøgskolen i Kristiania, Museet i Bergen, Nasjonalgalleriet, utenlandsreiser for vitenskapsmenn og kunstnere, utgivelse av de gamle norske lovene, Selskabet for Norges Vel og til Videnskabernes Selskab i Trondheim.⁶ I dette kulturbudsjettet hadde teknisk orienterte vitenskaper ingen særskilt relevans, mens historieforskningen ble ytterligere stimulert utover på 1800-tallet. Dette skjedde gjennom økte bevilgninger til utgivelse av historiske kildekrifter og til granskningsarbeider.⁷ Det er denne utviklingen det innledende sitatet iakttar, riktignok med en presisering av at hensynet til faste kulturminner, eksempelvis Nidarosdomen, og materiell kultur generelt snart seilte opp som dominerende elementer ved siden av den rene historieforskningen. De toneangivende institusjonene i så måte var Universitetets Oldsaksamling, med røtter like tilbake til 1811, og Bergens Museum fra 1825. I 1844 kom også Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring til som en viktig aktør på feltet. Det var likevel ingen tette skott mellom historieforskningen og arbeidet med den materielle kulturen. Den allsidige P.A. Munch «har hatt åpent blikk for betydningen av geografi og etnografi som fruktbare grenseområder for historien»,⁸ og

ordnet selv den første utstillingen til det nyetablerte Universitetets Etnografiske Museum i 1857.

Med dette er antydning to relasjoner som griper inn i hverandre: polariseringen mellom akademisk ekspertise og entusiastiske amatører, og arbeidet med immateriell kontra materiell kulturarv. At «historie» i dette landskapet var et privilegert fag, innebar altså ikke at arbeidsfeltet var forbeholdt fagutdannede historikere. I det følgende skal jeg ta for meg produksjonen av et utvalg lokalhistoriske bøker om Vestfold, publisert på begynnelsen av 1900-tallet. Spørsmålene jeg stiller, er: Hvem var pådrivere for å fremme studiet og utgivelsen av lokalhistorie i Vestfold i begynnelsen av forrige århundre, og hvordan var forholdet mellom amatører og akademikere, især fagutdannede historikere?

Lokalhistorie som arbeidsfelt i en nasjonal kontekst

Fra et filosofisk ståsted hevdet Friedrich Nietzsche (1844–1900) at historien i tre henseender tilhører de levende: de som handler og kjemper, de som bevarer og beundrer, og de som lider og trenger frigjøring.⁹ Dette knyttet han til tre ulike historieoppfatninger – en monumental, en antikvarisk og en kritisk. Disse tilnærmingene avspeiler historien brukt henholdsvis som forbilde og inspirator, som identitetsbærer knyttet til tradisjoner og kulturarv, eller som en byrde det var nødvendig å frigjøre seg fra og avvise som ideal.¹⁰ Det er skrevet lokalhistorie med utgangspunkt i alle disse strukturene.

Tidsskriftet *Heimen* publiserte i 1986–97 tolv artikler under fellestittelen «Lokalhistorie i våre landsdeler». I en innledende artikkel omtaler Kjell Haarstad den lokalhistoriske bevegelsen som oppsto i Norge rundt 1900, og som i organisatorisk sammenheng nådde et første høydepunkt i 1920, da Landslaget for bygde- og byhistorie ble grunnlagt.¹¹ Haarstad plasserer denne bevegelsen innenfor en tysk-skandinavisk nasjonalistisk kulturstrømning. Både i kunst og i litteratur finner han et blikk for det lokale, og vår egen hjemstavnsdiktning har sine paralleller i den svenske *hembygdsrörelsen*, *den jyske bevegelse* i Danmark og i den tyske *Heimatkunst* under slagordet *los von Berlin*. Våre hjemstavnsdiktere var imidlertid mer orientert mot sin samtid og nære fortid enn mot historien som sådan.¹² Det var bygdemål og bygdekultur som sto sterkt, en tendens Haarstad også sporer i ungdomslagsbevegelsen. Han finner det symptomatisk at man i Norge kalte den nye sjangeren lokalhistorie, ikke hjemstedshistorie, og reiser spørsmål ved hva antiurbanisme og antiindustrialisme kan ha betydd som forklaringsfaktorer. For mens den svenske *hembygdsrörelsen* ifølge Haarstad hadde et nostalgisk tilsnitt og et hovedmål om vern av førindustriell materiell kultur og folkløse, finner man ingen museal *bevegelse* å snakke om i

Norge etter 1900, ut over etableringen av en del museer som ivaretok vår gamle bondekultur.¹³

Riktignok finnes det spor av «hjemstedshistorietenkning», bl.a. i Vestfold,¹⁴ men i hovedsak tok den norske lokalhistoriske *bevegelsen* en helt annen retning enn den svenske, med vekt på bruk av skriftlige og muntlige kilder til framstilling av skriftlige beretninger. En vesentlig årsak til dette var at den norske bevegelsen delvis utgikk fra et akademisk miljø i Kristiania. Både den tyske historieprofessoren Karl Lamprecht (1856–1915) og den danske teologen Troels-Lund (1840–1921) skapte strid i sine hjemland da de oppvurderte dagliglivets kulturhistorie og dermed brøt med den rådende interessen for rikspolitisk historie.¹⁵ Blant norske historikere, derimot, var det god grobunn for å arbeide med lokal kulturhistorie. Innenfor academia var det således flere som erkjente at rikshistorien i mange sammenhenger kunne bygge på viktige resultater fra lokalhistoriske arbeider. Professor Hjalmar Falk (1859–1928) hadde i 1895 sett for seg at studier av moderne bygdeforskjeller kunne avdekke urgamle stammeforhold. Lærer Lorens Berg (1862–1924) og professor Edvard Bull d.e. (1881–1932) sluttet seg begge til en tanke om at landet først måtte kartlegges av lokalhistorikere, og da især hva gjaldt økonomiske og sosiale forhold, før rikshistorien kunne skrives.¹⁶ Haarstad forbigår de betydelige tilløpene til lokal kartlegging vi i så måte finner både hos Eilert Sundt og i samleverket *Norges Land og Folk topografisk-statistisk beskrevet* (44 bind, utg. 1885–1921), når han hevder at en systematisk kartlegging av økonomiske og sosiale forhold landet rundt aldri ble gjennomført.¹⁷ Imidlertid antar han at tanken om å kunne basere historiske synteser på grundige lokale analyser måtte tiltale den gruppen av faghistorikere med materialistisk historiesyn som var i ferd med å utvikle seg fra begynnelsen av hundreåret. Et særtrekk ved de norske gårds- og slektshistoriene er imidlertid den maksimale individualiseringen på mikronivå, basert på en meget spesiell tilnærmingssmåte til kilder og metodeproblemer. Her finner Haarstad påfallende likhetstrekk mellom sider ved norsk lokalhistorieforskning og den senere franske Annales-skolen, både med hensyn til kildetyper, kildebruk og analysemetoder.¹⁸

Det var Johan Sverdrup (1816–1892) som i 1873 ba Stortinget bevilge 500 spesidaler slik at arbeidet med «et statistisk-topografisk Værk over Kongeriget Norge» kunne starte.¹⁹ Forslaget tok utgangspunkt i en skrivelse fra oberstløytnant Lars Broch (1826–1882), daværende sjef for det geografiske oppmålingskontoret, som trakk fram forbilder fra Danmark og Sverige. Arbeidet med verket ble ledet av sekretær Jacob Neumann Mohn (1838–1882) i det statistiske sentralbyrå og ved hans død overdratt til Anders Nicolai Kiær (1838–1919), direktør samme sted.²⁰ Verket skulle også ha en ikke-topografisk del som bl.a. skulle omfatte avsnitt om «antikviteter og historie», og kom dermed til å inneholde atskillig historisk stoff.²¹

Da beskrivelsen av Jarlsberg og Larvik amt utkom som syvende bind i 1914–15, sto geologen Amund Helland (1846–1918) som navngitt utgiver på tittelbladet, en posisjon han hadde for alle bind utgitt fra og med 1898.²² Jarlsberg og Larvik amt beskrives i tre tykke deler på til sammen over 1850 sider. Kapitlene «Forhistorie» og «Historie» utgjør nærmere to hundre sider, men dertil behandles både byer, herreder og enkeltnæringer i historisk kontekst. Kapitlet «Hvalerne og hvalfangsten» utgjør alene 117 sider.²³

Den norske historiske Forening og lokalhistorien

En ekstra stimulans for det lokalhistoriske arbeidsfeltet kom fra fru Caroline [Calla] Marie Wiel Nilsen (1857–1932). Hun var født i Id prestegjeld i Smaalenene, gift med advokat Ingar Nilsen (1848–1903), som var oppvokst i Svelvik lengst nord i Vestfold, og hun hadde allerede arvet en betydelig formue etter sin far, Andreas Wiel, grunnleggeren av Saugbrugsforeningen, da hun ble enke i 1903.²⁴ Av årsberetningen for 1904 til Den norske historiske Forening framgår det at hun – i likhet med sin nå avdøde ektefelle og hans tidligere disposisjon på 1000 kroner til utgivelse av norske bygdebeskrivelser – stilte 5000 kroner fordelt på like beløp over fem år «til Raadighed for den historiske Forening for at anvendes til Forfattelse og Udgivelse af historisk-topografiske Bygdebeskrivelser».²⁵ To studier var allerede blitt faglig bedømt, og forfatterne hadde mottatt bidrag. Dette var pastor Olaf Olafsen, som hadde skrevet om Ullensvang i Hardanger (1000 kroner),

Materiell og immateriell kulturarv, her representert ved Vestfolds eneste bevarte stavkirke, Høyjord stavkirke, og Lorens Bergs arbeidsveiledning i lokalhistorie.

Foto: Peter Fiskerstrand, 2018, Wikimedia Commons.

og Lorens Berg, som hadde skrevet om Vestfold-bygda Andebu i det 17. århundre (500 kroner). Generalforsamlingen takket med å velge fru Calla Wiel Nilsen inn som foreningens eneste æresmedlem, og vi skal helt fram til medlemslisten pr. 1. juli 1910 før også kong Haakon VII blir ført opp som æresmedlem.²⁶

På foreningens generalforsamling 13.11.1906 opplyste formannen, professor Yngvar Nielsen (1843–1916), at fru Calla Wiel Nilsen hadde gitt samtykke til at foreningen kunne benytte midlene til «at udgive Hefter af et særeget Bind af Tidsskriftet».²⁷ At innholdet utelukkende skulle være lokalhistorisk og topografisk, framgår av årsberetningen for 1907.²⁸ Strengt tatt var dette helt i tråd med foreningens vedtekter av 22.12.1869, hvor det i § 2 blant annet het at «Foreningen utgir et tidsskrift for historisk videnskapelighet, hvori optages ikke blot egentlige historiske framstillinger, men ogsaa arbeider henhørende til den nordiske sprog- og oldtidsvidenskap samt etnografiske, topografiske eller statistiske skildringer av landet og folket».²⁹ Likevel førte dette utspillet til en debatt om hvorvidt det var hensiktsmessig å oppta lokalhistorisk virksomhet som en del av foreningens arbeid. Mange talte for dette, også riksarkivar Ebbe Hertzberg, som imidlertid tilføyde «at Foreningens hovedsagelige Formaal fremdeles maatte blive den videnskabelige, historiske Forskning».³⁰

Haarstad betrakter utsagnet i retning av at lokalhistorie ikke var å anse som vitenskapelig arbeid,³¹ skjønt det finnes ingen reell begrunnelse for at lokalhistorie ikke kan behandles vitenskapelig, på lik linje med all annen historie. Derfor er det trolig mer fruktbart å knytte utsagnet til aktørene enn til deres arbeid. Svært mye av den topografisk-lokalhistoriske virksomheten var blitt utøvet av entusiastiske amatører, en tradisjon som gikk like tilbake til en tid da dilettanter nøt meget høy respekt.³² Med yrkesprofesjonene på frammarsj dalte imidlertid amatørernes status. Samtidig samlet 1800-tallets patriotisme, fedrelandskjærighet og nasjonalisme folket i en utbredt interesse for historie, som fra 1860 også var blitt «underviisningsgjenstand» i kretsskolene.³³ De mest interesserte samlet seg i Den norske historiske Forening, som fra starten av hadde nær 1200 medlemmer og nærmest kan betraktes som en organisert symbiose av amatører og profesjonelle. Mange av medlemmene ivret for en lokalhistorisk tilnærming.

Brunla len i Vestfold – et pionerprosjekt

Til å forberede en utvidelse av foreningens virksomhet i retning lokalhistorien nedsatte generalforsamlingen en komité ledet av Yngvar Nielsen. Med seg hadde han professor Absalon Taranger; odelstingspresident Abraham Theodor Berge (1851–1936), Venstre; lærer og stortingsmann for Arbeiderdemokratene Thore

Embretsen Myrvang; og Lorens Berg.³⁴ Ifølge Berg var også dr. Oscar Albert Johnsen (1876–1954), som ble professor i 1913, medlem av komiteen.³⁵

Komiteen, som fant det mest hensiktsmessig å utarbeide lokalhistorien distriktsvis, samlet seg først om søndre Vestfold og la i 1909 fram en plan for et nibinds verk om det gamle Brunla len: ett hovedbind, fem særbind om bygdene og tre bind om byene. Planen ble bifalt og gjennomføringen overlatt til en arbeidskomité ledet av Yngvar Nielsen, og med Oscar Albert Johnsen og Lorens Berg som medlemmer. Berg skulle ta seg av bygdene, Johnsen skulle ha ansvar for byene (dvs. Larvik og Sandefjord), og Nielsen skulle i hovedbindet trekke opp de større linjene. Samtidig ble det i Larvik-distriktet organisert en rekke lokale komiteer som blant annet kom til å arbeide for å skaffe verket nødvendig økonomisk støtte. Magistrat og politimester i Larvik, senere (1918–1920) sorenskriver i Sunnfjord, Kristen Simonsen (1867–1920) ble valgt til formann for distriktets hovedkomité, som skulle lede arbeidet med nibindsverket.³⁶

Det er ingen tilfeldighet at Vestfold ble valgt som det første arbeidsfeltet. Nielsen var inngiftet i greveslekten på Jarlsberg, Johnsen var født på Tjøme, Berg i Kodal i Andebu kommune,³⁷ og Abraham Berge var i 1908 blitt utnevnt til amtmann i Jarlsberg og Larvik amt, et embete han innehadde til 1924, de siste årene titulert fylkesmann i Vestfold. Innenfor arbeidskomiteen var Berg den mest produktive, med utgivelse av en bygdebok for hvert av de fem herredene Brunlanes, Hedrum, Tjølling, Sandeherred og Tjøme, publisert i tidsrommet 1911–1920. Som et første bind i en serie om Tunsberg len utga Berg en bygdebok for Nøtterø i 1922,³⁸ mens hans bygdebok for Stokke utkom posthumt i 1928. Dertil skrev han i 1914 en *Arbeidsveiledning i lokalhistoriske undersøkelser for begyndere*, og i 1920 studien *Stedsnavn rundt Larvik og Sandefjord. Liste med rigtige navneformer*. En påtenkt revidert utgave av bygdeboken for Andebu fra 1905 ble derimot ikke realisert. Av de tre byhistoriske bindene for Brunla len utkom kun det første av to planlagte bind om *Larviks historie*, redigert av O.A. Johnsen. Etter planen skulle dette verket utgis til byens 250-årsjubileum, mikkelsmess 1921. Da forelå fra annet hold boken *Vestfold fylke. Larvik (Ved 250 Aars Jubilæet 1921)* trykt i serien *Fra Norges Næringsveie i tekst og billeder*, mens det kun var skrevet noen få hefter av Johnsens byhistorie. Første bind ble trykket i 1923 med bidrag av 15 forfattere.

Professor Yngvar Nielsen ble leder for den arbeidskomiteen som ble etablert i 1909 for å utarbeide et historieverk om det gamle Brunla len. Foto: L. Szacinski, 1898 / Oslo Museum.

Johnsens andel av teksten utgjør ca. 45 %, mens lektor Einar Blix, antikvar Anders Bugge og rektor Karl (Jens) Emil Bødtker til sammen skrev ca. 30 %. Andre bind ble først trykket i 1953. Nielsens overordnede fellesbind og det tredje byhistoriske bindet (om Sandefjord) så aldri dagens lys.

Fra polarisering til samarbeid

Det finnes et pessimistisk sukk fra Lorens Bergs side i et brev til O.A. Johnsen 30.05.1920, om at Den norske historiske Forening var en eksklusiv universitetsforening som skapte likegyldighet hos de menige medlemmene.³⁹ Dette er et uttrykk for den potensielle motsetningen mellom amatører og profesjonelle som hadde sitt opphav i foreningens vedtekter, der § 3 åpnet for enhver som betalte årlig eller livsvarig medlemskap. Et i § 1 vedtektsfestet formål som ikke gikk lenger enn til å fremme historisk studium og kunnskap gjennom utgivelse og understøttelse av skrifter, virket heller ikke ekskluderende. Åpenheten skapte fra første stund et høyere medlemstall enn man hadde våget å påregne. På generalforsamlingen 29.04.1871 opplyste formannen, riksarkivar Michael Birkeland, at medlemstallet var hele 1180. Hvor mange av disse som var historikere, er ikke godt å si, men tallet må betraktes i lys av at Universitetet i Christiania pr. 1. januar 1870 kun hadde uteksaminert 132 filologer av totalt 4467 kandidater.⁴⁰ Blant Vestfold-byene utmerket Larvik seg med tjue medlemmer, fulgt av Holmestrand med fem, Horten med tre, Tønsberg med to og Sandefjord med ett medlem – skjønt da synes Sandeherreds sogneprest Magnus Brostrup Landstad å være regnet som sandefjording.⁴¹ At foreningen var åpen for alle, ga også kvinner rett til medlemskap. Minst syv var med fra starten av, én frue og tre frøkner fra Bergen, én fra Aalesund, én fra Fredrikshald og en lærerinne fra Larvik.⁴²

Pr. 31.12.1913 hadde imidlertid antallet medlemmer sunket til 630.⁴³ Et raskt blick på medlemslisten fra 1914 viser at mange var politikere, mens svært mange kom fra næringslivet, skolevesenet, bibliotekvesenet, kirken, forsvaret samt amts- og statsadministrasjonen, mens ca. 1/6 var utlendinger. Dertil hadde mange institusjoner medlemskap. Vestfold var da representert med ca. tjue personer og institusjoner. Blant akademikerne var det mange jurister og noen leger, men det er langt mellom hver dr.philos. og professor, for ikke å si historiker. Det siste må vurderes i lys av et generelt beskjedent historiefaglig miljø: «... ennå i 1950-årene var antallet historikere i akademisk stilling (som professor/dosent) i landet ikke høyere enn 6, derav 5 ved Universitetet i Oslo og 1 ved Norges Lærershøyskole i Trondheim. I tillegg kan man regne 1–2 universitetsstipendiater og enkelte forskere i arbeid ved andre institusjoner, bl.a. i arkivverket».⁴⁴

I en forening med et så dominerende lekmannsflertall kunne man tenke seg at det var amatørerne som vant fram med sine synspunkter, men medlemsmassen reflekterer i liten grad hva som skjedde på generalforsamlingene. At 1200 medlemmer må ha blitt oppfattet som svært overraskende, antydes på sitt vis i vedtektene, som ifølge § 7 bare kunne endres dersom minst 20 medlemmer var *til stede* på foreningens ordinære generalforsamling.⁴⁵ Teoretisk må det bety at 11 stemmer kunne være nok til å treffe en beslutning. Her er det verdt å merke seg at generalforsamlingen i 1871 valgte samtlige styremedlemmer med 18 stemmer, mens Sophus Bugge året etter fikk flest stemmer, 12.⁴⁶ I årene 1909–1912, da Vestfoldplanen ble etablert, ble ingen styremedlemmer valgt med mer enn henholdsvis 20 (H. Koht), 16 (Alexander Bugge), 8 (O.A. Johnsen) og 12 (Edv. Bull d.e.) stemmer.⁴⁷ Forklaringen må være at oppmøtet på generalforsamlingene var beskjedent og universitetsdominert. Beslutningene foreningen traff, hadde en akademisk forankring som det kun framstår som en teoretisk mulighet for at et numerisk lekmannsflertall ville velte.⁴⁸

Om amatørerne kom i mindretall, var de ikke tause. Allerede på generalforsamlingen i 1907 var polariseringen lek/lærd blitt eksponert i den diskusjonen som fulgte etter et innlegg av Lorens Berg.⁴⁹ Han mente at foreningens styre måtte være mer allsidig sammensatt, og at det måtte økes fra fem til syv medlemmer, hvorav én av de to nye burde være forretningsmann, og endelig at minst ett medlem måtte være bosatt utenfor Kristiania.⁵⁰ Formannen, Yngvar Nielsen, protesterte mot å velge noen utenfor Kristiania, hvor foreningen hadde sin beste støtte, men var åpen for å øke antallet styremedlemmer. Da Berg fastholdt sin mening om lekmannsrepresentasjon, avviste Nielsen det som «upraktisk», og fortsatte: «Skal en lægmand ind i styret, bør det være en rikmand, som vil interessere sig for tidsskriftets økonomi.»⁵¹ Standpunktet må for så vidt bli å betrakte som rasjonelt. Foreningens økonomi hadde faktisk vært elendig da Nielsen tiltrådte som formann i 1903. Medlemstallet kulminerte i 1872 til 1242, mens det ble halvert i løpet av de neste tjue årene, og dalte videre til 572 i 1899. Det medførte sviktende kontingentinntekter, og ga i 1890-årene et økonomisk press som ved århundreskiftet hadde resultert i en gjeldsbyrde på over 5620 kroner. I en slik situasjon ville det vært en umulig tanke å reservere foreningen for medlemmer med akademisk kompetanse. Tvert om erklærte bestyrelsen at foreningen ikke kunne bære seg med mindre enn 800 medlemmer, vel vitende om at en rekke medlemmer – i alle fall de siste tjue årene – kun hadde betalt halv kontingent.⁵² Forsiktig ledelse og understøttelse fra ulike hold reduserte riktignok underskuddet noe, men først fra 1908 av viste regnskapene at foreningen hadde noen hundre kroner i kassen.⁵³ Årsberetning for 1912 fastslo imidlertid at foreningens styrke og arbeidsevne alltid hadde

berodd på medlemstallet, og at et anslag på 800 medlemmer var for lavt, både fordi trykkeutgiftene hadde økt og fordi pengebidrag kunne opphøre. «Det kræves saaledes et betydelig arbeide, før foreningen kan naa den styrke den hadde i 70- og 80-aarene; men det bør ogsaa kunne ventes, at den voksende historiske sans hos folket skulde gi sig utslag i stigende tilslutning til foreningen.»⁵⁴ Beretningen illustrerer foreningens avhengighet av et lekmannsflertall, men gjør samtidig elitens argumentasjon for et rendyrket, eller i det minste dominerende akademisk styre høyst forståelig i lys av foreningens uttalte vitenskapelig ambisjoner. Denne kretsen skilte seg neppe fra Hertzberg annet enn i synet på at *også* lokalhistorie burde og kunne organiseres og behandles på vitenskapelige premisser.

Ved å organisere den lokalhistoriske forskningen mente bestyrelsen i 1907 langt mer å kunne fremme denne enn ved å belønne tilfeldig innkomne skrifter: «Bestyrelsen kan paa denne maate øve nødvendig kontrol med hvad der kommer frem. Det har bl.a. vist sig at det indleveres meget omfangsrike lokalhistoriske verker, blottet for videnskapelig værd, og som ikke kan belønnes med nogen pris.»⁵⁵ Det organisatoriske arbeidet måtte imidlertid skje i byene, idet forsøk på å opprette forbindelse med lokalhistoriske foreninger i bygdene ikke hadde lyktes. Bygdefolk støttet dessuten ikke tidsskriftet, uten at man av den grunn var villig til å popularisere det. Samtidig gjaldt det å ivareta det man nærmest beskrev som en blomstrende interesse for lokalhistorien, en oppfatning som tilsynelatende sto i strid med det dramatiske fallet man hadde opplevd i medlemstallet, men som kanskje må betraktes i lys av en viss tilvekst. «Paa grund av den overordentlige iver for lokalhistorisk forskning som i den allersiste tid har vist sig paa mange kanter av landet, har bestyrelsen ment, at det vilde være nyttig at nedsætte en raadgivende lokalhistorisk komité inden foreningen ...»,⁵⁶ het det i årsberetningen for 1912. På generalforsamlingen i mars 1913 talte Lorens Berg igjen varmt om lokalhistorisk forskning, og i tilslutning til hans foredrag ble den rådgivende komiteen nedsatt.⁵⁷ Dr. O.A. Johnsen ble formann, og foruten Berg hadde han med seg én amanuensis, én overlærer og to stortingsmenn fra Venstre. Året etter ble komiteen utvidet til ni medlemmer og gjort permanent, med *hele* landet som arbeidsfelt. Blant de tre som tiltrådte, var det ytterligere to stortingsrepresentanter fra Venstre. Virksomheten besto hovedsakelig i registrering av arkiver, veiledning av amatører og utarbeiding av bibliografier. Komiteen hadde blant annet kontakt med en byboknemnd, den for Larvik og Sandefjord.

Den norske modellen etablerte altså en forbindelse mellom autodidakter og profesjonelle forskere på en rekke fagfelt. I Lorens Bergs bøker skrev professorer som Jakob Schetelig, A.W. Brøgger og Knut Liestøl, senere professor

Carl W. Schnitler, amanuensis Rolf Nordhagen, antikvar Anders Bugge osv. særskilte avsnitt side om side med lokale forfattere. Enda viktigere var det at mens verken svenske eller danske faghistorikere brøt med sin rikspolitiske forskningstradisjon, hadde nesten alle norske historieprofessorer i første del av 1900-tallet selv arbeidet med by- og bygdehistorie.⁵⁸ Dette innebar imidlertid ikke noe permanent brudd med rikshistorien, snarere tvert om. Selv hadde O.A. Johnsen allerede i 1903 utgitt den prisbelønnede *Hurum herred. En historisk-topografisk beskrivelse*, organisert i tre avdelinger: naturforhold, Hurums historie og oversikt over de enkelte gårdene. Også forskere som Bugge, Bull, Koht, Kolsrud og en rekke arkivfolk leverte lokalhistoriske arbeider uten at de av den grunn la til side interessen for et nasjonalt perspektiv. Det er snarere en allsidighet vi er vitne til, slik vi så det hos P.A. Munch, og slik vi f.eks. finner det hos Yngvar Nielsen, som både analyserte de rikspolitiske begivenhetene i 1814 i en internasjonal kontekst og beskrev kulturhistoriske forskjeller i norske bygdelag gjennom noen hundre år, like ned til folks benklær. I 1881 holdt han en rekke populære forelesninger der inntektene skulle gå til erverv av museumsgjenstander fra bondestanden. Nielsen var da leder for etnografisk museum, og lot foredragene trykke ut fra samme motivasjon. «At male de store træk, naar man ikke kjender de smaa, er ikke altid saa let, og netop paa dette skjær have mange kulturhistorikere lidt skipbrud»,⁵⁹ skrev han, en arbeidsmåte professor Jens Arup Seip nesten hundre år senere ga sin prinsipielle tilslutning til, da han opphøyet lupen til historikernes viktigste instrument.⁶⁰ Sist, men ikke minst, kunne profesjonelle utøvere høste frukter av lekmenns virksomhet. Det «lokalhistoriske» bindet av *Historisk tidsskrift* fra 1909 viste at også artikler skrevet av lekmenn om lokalhistoriske emner kunne ha rikshistorisk relevans.⁶¹

Lokale krefter i arbeid med Vestfolds historie

Satsingen på Brunla lens historie skapte begeistring i amtstinget fra første stund. Straks første bind lå klart, sendte politimester Simonsen en usedvanlig kortfattet søknad om økonomisk støtte til gjennomføring av planen: «Det maa være unødvendig nærmere at paavise betydningen av dette arbeid, og jeg skal indskrænke mig til at henvise til vedlagte avtryk av uttalelser om 'Brunlanes' iste bind av Brunla lens historie. De som her har uttalt sig om boken, er landets første autoriteter paa dette omraade.»⁶² Da konstituert amtmann Ulrik Krohn i mai 1912 foreslo å bevilge 200 kroner, sluttet budsjettkomiteen seg til dette med den bemerkning at «Komiteen anser utgivelsen av 'Brunla lens historie' at være av saa stor betydning, at amtets bidrag burde ha været betydelig større.»⁶³

Jarlsberg og Larvik
amt, med amtmann
Abraham Theodor
Berge i spissen, ga
betydelige økonomiske
bidrag til arbeidet med
lokalhistorien i Brunla
len. Foto: L. Szacinski,
1912 / Oslo Museum.

Ved neste korsvei var Abraham Berge tilbake i sitt embete. Han hadde tilhørt høyrefløyen i Venstre og bidratt til partiets splittelse i 1909, da Frisinnede Venstre ble konstituert med ham selv som det nye partiets første formann. Simonsen ba igjen om bidrag til verkets fremme.⁶⁴ Boken om Hedrum var snart klar, det trengtes mange penger, og det hadde vist seg at salgsinntektene ikke engang dekket trykkeutgiftene. Berge framholdt overfor amtstinget at det var «et særligt held, at Norsk historisk forening først fæstede sig ved Jarlsberg og Larviks amt som gjenstand for lokal-historisk forskning, og at

man har en mand med baade kyndighet og kjærlighet for dette arbeide»,⁶⁵ og foreslo tilskuddet doblet til 400 kroner. Blant medlemmene i budsjettkomiteen hadde imidlertid mangeårig Høyre-ordfører i Våle⁶⁶, Hans Kristian Sørensen Kaldager, lest boken om Brunlanes, og han ønsket nå ikke bare at arbeidet skulle gå fortere, men også at verket måtte dekke hele amtet. Det var Berge enig i, men beløpet ble ikke endret. Derimot kunne Berge opplyse at Berg hadde fått bidrag fra staten, slik at han kunne slutte som lærer.⁶⁷ Ved behandlingen i 1914 kom det igjen forslag om å være mer rundhåndet enn hva amtmannen foreslo, denne gangen ved Tjøllings ordfører Ole Larsen Hem. Han var født i Kvelde i Hedrum, og ble beskrevet som sterkt historisk interessert. I 1910 dannet han Tjølling Venstreforening og satt som ordfører i Tjølling i tidsrommet 1911–22.⁶⁸ Boken om Hedrum var nå ferdig, boken om Tjølling var under arbeid, men Simonsen hadde opplyst at hver utgivelse kostet 5000 kroner.⁶⁹ Derfor måtte bygdene ut med store pengebeløp. I Tjølling ble det stilt som betingelse at man skaffet 1500 kroner lokalt,⁷⁰ ellers ville man ikke gå i gang med arbeidet, og selv om Fælleskomiteen i Larvik hadde arbeidet godt, manglet fortsatt penger, ikke minst hvis arbeidet skulle forseres og dekke hele amtet. Berge forsvarte sitt standpunkt med at arbeidene med Brunla lens historie ville ta mange år, og at en årlig bevilgning på 400 kroner etter hvert ville utgjøre et betydelig beløp. Han fikk det som han ville.⁷¹ For 1919 ble beløpet – som et engangstilfelle – hevet til 600 kroner, etter at skipsreder Hans Larsen Bache hadde søkt om 1000 kroner i støtte til bygdeboken for Tjømmø. Prisen på bøkene var da kommet opp i 12 000 kroner,⁷² men Berge skrev at flere av de bygdene som hadde fått sine bygdebøker ferdig, hadde hatt rikfolk i sin midte som hadde «ydet tildels betydelige ofre til saken», og håpet at dette

ville være tilfelle også i de gjenstående bygdene.⁷³ Av Bergs forord til *Tjølling. En bygdebok* framgår det eksempelvis at godseier F.M. Treschow hadde bidratt med 5000 kroner til verket om Brunla len.⁷⁴

Fra Larviks til Tønsbergs historie

Mens bevilgningenes ordlyd de første årene oftest handlet om utgivelse av Brunla lens historie ved Lorens Berg, heter det i 1919 at beløpet ble bevilget til fortsatt utgivelse av bygdebøker for Vestfold fylke.⁷⁵ Dette var ikke bare et resultat av navneendringen fra amt til fylke samme år, men åpnet også for mulig støtte til arbeid med lokalhistorien til byer og bygder som lå utenfor det gamle Brula len. Da ny søknad om støtte til Tjøme bygdebok forelå året etter, presiserte Berge at bevilgningen ikke ble gitt til noen enkelt bygd, og at han anså seg berettiget til å yte bidrag til arbeidet etter hvert som det trengtes. «Nærværende andragende foranlediger derfor ikke nogen særskilt beslutning», skrev han, og ba om at saken ble oversendt fylket.⁷⁶ Det ga Berge anledning til å overføre ikke-disponerte midler til en akkumulert avsetning, og derfra gi rent administrative bevilgninger til ulike prosjekter, uten overordnede politiske føringer. På dette tidspunktet var man på rask vei inn i en ny fase. «Brunla len er snart færdig, og der bør derfor tages op arbeide for det gamle Tunsberg len eller det senere Jarlsberg fogderi»,⁷⁷ skrev Berge til Fylkestinget i november 1920, et arbeid som kom til å bli planlagt i 17 bind: 13 bygdebøker, tre bybøker og et avsluttende hovedbind.⁷⁸ Da var initiativet med andre ord flyttet fra academia og Den norske historiske Forening tilbake til lokalt, entusiastisk nivå.

Innen utgangen av 1920 ble Tønsberg bybokkomité stiftet – med sorenskriver Marcus Cornelius Bull (1860–1933) som formann.⁷⁹ I 1924 hadde komiteen elleve medlemmer, der vi finner alt fra politikere, lærere og konsuler til advokater og næringslivsfolk. Blant de sistnevnte var konsul Finn Bugge, som i 1910 hadde tatt initiativ til å etablere Hvalfangerselskapet Hektor A/S i Tønsberg, med seg selv som disponent.⁸⁰ Det var i kraft av denne satsingen at O.A. Johnsen kunne gå løs på Tønsbergs historie, en oppgave som nok lå hans hjerte langt nærmere enn å arbeide med de to byene i Brunla len. Det framgår av et brev han skrev til sorenskriver Bull i mars 1921.⁸¹ Dette brevet er svar på et brev han hadde mottatt fra Arbeidskomiteen tidligere samme måned, med spørsmål om han var villig til å forestå redaksjonen av Tønsbergs historie, og i tilfelle på hvilke vilkår. Av Johnsens brev framgår det at Lorens Berg allerede var i full sving med å samle og ordne arkivmateriale. Selv hadde imidlertid Johnsen påtatt seg forpliktelser for flere år framover som han eventuelt måtte søke utsettelse eller fritak for, men hans store interesse for Tønsberg, som han kjente fra barndoms- og ungdoms-

årene, ble avgjørende. Som redaktør, og med ansvar for verket, forutsatte han at han skulle lede de forberedende arbeider, velge medarbeidere, utarbeide verkets plan, fordele oppgaver mellom forfatterne samt sensurere og eventuelt bearbeide deres bidrag. Selv forbeholdt han seg retten til å skrive de avsnittene han hadde særlig interesse for. Blant medarbeidere navngitt i brevet finner vi professor Brøgger, som Arbeidskomiteen – gjerne med støtte hos byens ordfører – skulle anmode om å sette i gang arkeologiske undersøkelser så snart som mulig.

I nevnte brev skrev Johnsen at han siden 1915 hadde hatt en månedslønn på 200 kroner, med utbetaling én gang i året, for å skrive *Larviks historie*. I tillegg betalte Larvik kommune 250 kroner pr. ark ferdig trykt tekst, bilder iberegnet. Dette beløpet dekket kostnader til forberedende arbeider og honorar til forfattere. Dertil hadde kommunen bevilget et ekstratilskudd på 5000 kroner til arkivundersøkelser. Johnsen anså imidlertid Tønsbergs historie som langt mer omfattende og mangesidig enn Larviks, med større krav til redaktøren, og pengene var blitt mindre verdt. Derfor krevde han en månedslønn på 250 kroner og et honorar på 300 kroner pr. ferdig trykt ark, bilder iberegnet. Innenfor rammene av sistnevnte beløp skulle Johnsen også honorere de øvrige forfatterne, i tillegg til at han skulle dekke utgifter til studieopphold utenfor Kristiania. Lorens Berg skulle fortsette sitt arbeid, men måtte for framtiden konferere med Johnsen. Godtgjøring for Bergs forberedende arbeider måtte imidlertid Arbeidskomiteen selv ta seg av. Der ønsket ikke Johnsen å stå som økonomisk mellommann. Lønnen ville Johnsen ha utbetalt forskuddsvis, for ett år av gangen. Tre uker senere mottok han ansettelsesbrev med en sjekk på 3000 kroner som godtgjøring for det første året.⁸²

Sandefjords historie

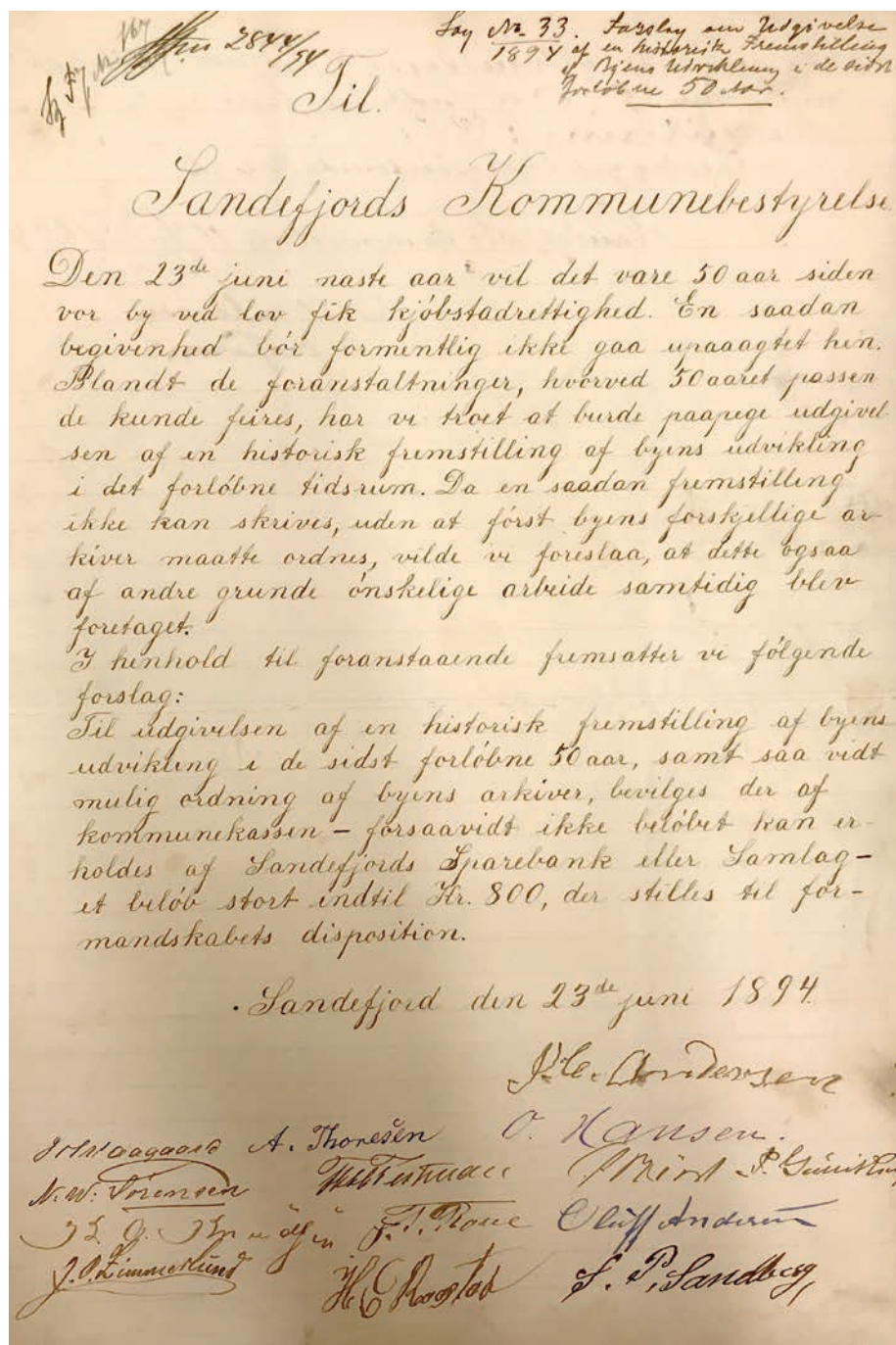
Som nevnt eksisterte det opprinnelig en felles byboknemnd for Larvik og Sandefjord. De to byene hadde imidlertid svært ulik historie. Sandefjord ble ladested under Tønsberg i 1570, men inntok en særstilling blant byens ladesteder ved sin plassering i Brunla len, hvor det på dette tidspunktet ikke fantes verken byer eller andre ladesteder. Helt tilbake på 1300-tallet omtales tollinntekter i Sandefjord,⁸³ og det kan derfor anses som en rent praktisk ordning at Brunla lens rimelige krav på borgerlig forretning ble lagt til tollstedet Sandefjord ved at bygdas prest i 1587 fikk privilegerte handelsretter.⁸⁴ I 1662 forsøkte Skien uten hell å sikre seg Larvik som ladested, men i stedet endte også Larvik som ladested under Tønsberg.⁸⁵ Noen år senere kjøpte imidlertid Ulrik Frederik Gyldenløve hovedgårdene Fritzøe, Brunla og Halsen samt Fritzøe jernverk av et konkursbo, og etter ytterligere kjøp og makeskifter eide han rundt 1670 bortimot halvparten av det

tidligere Brunla len, fra 1660 benevnt Brunla amt. Da kongen i 1671 opphøyet Gyldenløves gods til grevskap, ga han samtidig Larvik kjøpstadsrettigheter.⁸⁶ I 1692 ble så grevskapet utvidet til å omfatte hele det gamle Brunla len, nå under navnet Laurvig grevskap. Fra da av ble Sandefjord ladested under Larvik.⁸⁷ Først i 1845 ble Sandefjord kjøpstad, men selv midt på 1900-tallet var forholdet mellom de to byene preget av stedenes historie, ved at institusjoner i Sandefjord kunne bli drevet som underavdelinger fra Larvik. Ikke minst gjaldt det på det økonomiske området. Den unge byens næringsliv var imidlertid i rivende utvikling. Det måtte skaffes handlingsrom.

Sandefjord og Sandeherred hadde på slutten av 1800-tallet hver sin sparebank, men ingen forretningsbank. Da Sandeherred var en meget betydelig skipsrederbygd, gikk dette mest ut over bøndene, fordi sparebanken ofte uttømte sin låneevne til bygdas skipsfartsinteresser.⁸⁸ Tønsberg fikk privatbank i 1870, Larvik i 1885, Sandefjord først i 1893, men da kun gjennom åpning av en filial under Laurvigs Privatbank. I en periode ble det også forsøkt å etablere en avdeling av Norges Bank i Sandefjord, uten at dette lyktes. I 1903 ble imidlertid filialen omdannet til selvstendig bank, «Aktie-Kreditbanken i Sandefjord». «Dermed ble de siste bånd brutt som i 400 år hadde gjort Sandefjord mer eller mindre økonomisk avhengig av sine to nabobyer»,⁸⁹ skrev lokalhistoriker Hans S.I. Bogen, som også påpekte at filialen «med rette [var blitt ansett] som et nedværdigende vidnesbyrd om vor uformuenhed».⁹⁰

Sistnevnte bunnet tilsynelatende mer i følelser enn i realiteter. Regnet pr. hode hadde skatteyterne i Sandefjord i 1893 både høyere inntekt og formue enn skatteyterne i Larvik, men de betalte likevel lavere skatt.⁹¹ Derfor var det neppe en eventuell mindreverdighetsfølelse alene som ga seg utslag, men kanskje vel så mye viljen til å utnytte en mulighet da en gyllen anledning til å framheve byens historie seilte opp. Sankthansaften 1894, på byens 49-årsdag, henvendte 14 prominente borgere seg i brev form til «Sandefjords Kommunebestyrelse» og påpekte at utgivelse av en historisk framstilling av byens utvikling siden byen ved lov fikk kjøpstadsrettigheter, måtte være en passende måte å feire 50-årsdagen på. «Da en saadan fremstilling ikke kan skrives, uden at først byens forskjellige arkiver maatte ordnes, vilde vi foreslaa, at dette ogsaa af andre grunde ønskelige arbeide samtidig blev foretaget»,⁹² heter det, hvorpå man foreslo en økonomisk ramme på inntil 800 kroner til framstilling av historien og ordning av arkivene. Beløpet skulle stilles til formannskapets disposisjon fra kommunekassen, med mindre Sandefjords Sparebank eller Samlaget bidro.⁹³ Tidligere Venstre-ordfører, havnefogd Ole Andersen, signerte, fulgt av tidligere ordfører Johannes Aagaard, flere tidligere formannskaps- og bystyremedlemmer, redere, håndverksmestre, handelsborgere og offentlige tjenestemenn.

Søknaden av 23. juni 1894 til Sandefjords Kommunebestyrelse om å utgi en historisk framstilling av byens historie inneholder også en forutsetning om at byens offentlige arkiver først måtte ordnes. Kilde: Sandefjord kommunes arkiv.

Forslaget var på sett og vis prematurt. Ikke fordi det ble framsatt 15 år før Brunla-prosjektet ble lansert – både i Holmestrand og Horten utkom byhistoriske oversikter tidlig på 1900-tallet.⁹⁴ For Tønsbergs vedkommende forelå

en for sin tid fyldig beskrivelse allerede i 1750, mens universitetsbibliotekar – senere professor – Ludvig Daae i 1871 utga en kort beskrivelse i anledning byens 1000-årsmarkering. Ved århundreskiftet utga Venstre-politiker og redaktør av «*Tunsbergere*», Johan Albert Hoff, en byhistorie, mens jurist og redaktør av *Tønsbergs Blad*, Høyres Gerhard G. Gløersen, utga en næringslivsorientert oversikt.⁹⁵ Også i Sandefjord og Larvik utkom lignende publikasjoner, forfattet av bl.a. cand.theol. Søren Anton Sørensen,⁹⁶ men når noen byhistorie til Sandefjords 50-årsdag aldri ble realisert, skyldes det angivelig at man ikke hadde klart å finne en kvalifisert forfatter. Lærer og bestyrer for Sandefjord offentlige middelskole, Knut Hougen (1853–1935), hadde med formannskapetets samtykke forsøkt å henvende seg til et par «kjente historiske forfattere»,⁹⁷ men begge avsto. Derfor begynte Hougen selv rundt 1920 å arbeide med byens historie, og for alvor fra høsten 1924, etter å ha søkt avskjed fra middelskolen. Arbeidet brakte ham omgående i takknemlighetsgjeld til Lorens Berg, som fra første stund skaffet ham avskrifter fra arkivene. Berg hadde i 1918 avsluttet *Sandeherreds historie*. Der henviste han behandlingen av skipsfartens historie i Sandefjord og omegn til «en vordende bok om Sandefjord». Av den grunn kom Hougens byhistorie, publisert i to bind i henholdsvis 1928 og 1932, til å omfatte så vel ishavsfangsten og hvalfangsten som skipsfarten og skipsbyggingen i Sandeherred.

Hougens arbeid med byhistorien ble finansiert av Sandefjord kommune, som fra og med 1920 bevilget årlige tilskudd stigende fra 1000 til 3000 kroner, og med ekstrabevilgning til trykking av de to bindene i 1928 og 1932 på henholdsvis 7000 og 8500 kroner.⁹⁸ I Sandefjord kommunes arkiver er det ikke funnet saksframlegg verken til formannskapet eller representantskapet i forbindelse med bevilgningene. Det er heller ikke funnet tegn på at O.A. Johnsen var direkte involvert i Hougens arbeid, som altså startet opp omtrent samtidig med at Johnsen vendte seg fra Larvik til Tønsberg. Noen bokkomité eller tilknytning til Brunla-prosjektet er det heller ikke funnet spor av. Imidlertid er det ikke usannsynlig at to separate bybokkomiteer etter hvert kom til å arbeide side om side i søndre Vestfold, slik Johnsen beskrev situasjonen i 1920.⁹⁹ Eksterne tilsagn om økonomiske bidrag til trykkingen er det heller ikke funnet spor av. I Vestfold fylkesting var det uansett lite å hente. Der sto bevilgningen til bygdebøkene stille på 400 kroner årlig fram til 1931, for så å bli stanset i 1932. Akkumulert avsetning var da på 800 kroner.¹⁰⁰ Men Sandefjord hadde i Olaf Alfred Hoffstad en velvillig ordfører som også må ha hatt et nært og tillitsfullt forhold til Knut Hougen. Dermed var startpunktet for kommunens finansiering av byhistorien gunstig. Første bevilgning kom like i etterkant av byens 75-årsdag, så noen jubileumspublikasjon tok man ikke sikte på, men det var neppe heller det vesentligste for Hoffstad. Av

profesjon var han botaniker. Han var født i Stjørdal, og ble i 1892 ansatt som annenlærer ved Sandefjord middelskole, hvor han etter hvert avanserte til lektor, og etter Hougens avgang i 1924 til rektor. Videre var han fra 1896 til 1924 bestyrer for Sandefjords Tekniske Aftenskole, der han i perioder også underviste, han var politisk aktiv i byens konservative miljø fra og med 1894, og han var byens ordfører for Høyre i henholdsvis 1900–01 og 1911–34.¹⁰¹ Gjennom skolene ble han kjent med deler av den oppvoksende slekt, gjennom sitt politiske virke både fattig og rik – saker om understøttelse, om fritak for skattebyrder og om sosiale tiltak er gjengangere i kommunens arkiv – og byens elite kom han tett inn på livet, blant annet som selvskrevet medlem i Sandefjords Klubselskap, stiftet 8. mai 1914.¹⁰² Etter to bybranner kunne han ha sagt: «Jeg overtok en treby som ble lagt i aske, og etterlot meg en by av murstein.»¹⁰³ Han må i det hele tatt ha hatt førstehånds kunnskap om de fleste sider ved den unge byen han ankom i 1890-årene, og som han gjennom et innholdsrikt liv var med på å utvikle. Posisjon var mer stimulerende enn profesjon for Hoffstads lokalhistorieinteresse, en interesse som ga seg utslag i at han på sett og vis var kommet Hougén i forkjøpet allerede i 1914, som redaktør og forfatter av en tredelt næringslivsorientert oversikt for Sandefjord på mer enn hundre sider.¹⁰⁴ I likhet med slike oversikter, som vi også finner for andre deler av landet, var den utgitt av A.M. Hanches Bogtrykkeri og Forlag i Kristiania, som et ledd i markeringen av grunnlovsjubileet.

Lokalhistorisk interessekamp – eksemplet Stavern

Til tross for beskjedne økonomiske tilskudd fra sentralt hold var det stor lokal begeistring og vilje til å gjennomføre lokalhistoriske prosjekter. Et slående eksempel kan hentes fra Fredriksvørn, som i 1799 var blitt slått sammen med strandstedet Stavern i Brunlanes herred til et eget sogn, senere herred, og i 1943 sågar til kjøpstad. Da Bergs bok om Brunlanes utkom, var Fredriksvørn allerede et eget herred, og selv om Berg sporadisk omtaler både Fredriksvørn og Stavern, tildeler han ikke sistnevnte et eget kapittel, slik han gjør med de gjenværende strandstedene, Nevlunghavn og Helgeroa. Dermed falt Fredriksvørn mellom to stoler. Det var ikke by, og med kun fem registrerte gårdsnummer var det i relasjon til Brunla-prosjektet heller ikke herred annet enn i navnet.¹⁰⁵

At Amund Helland tildelte Fredriksvørn 25 sider i sin amtsbeskrivelse, ga ikke rom for stort mer enn en skisse. Denne starter med å påpeke at stedets rette og gamle navn var Stavern, med trykk på første stavelse, «det eneste brugelige navn lige fra Jarlsberg og vestover forbi Langesundsfjorden».¹⁰⁶ Navnet Fredriksvørn kunne kun knyttes til Fredrik V og etableringen av orlogsverftet med tilhørende festningsverk midt på 1700-tallet. Dermed slås tonen an for den todelingen i sivil

og militær historie som lenge kom til å sette sitt preg på det vesle stedet. Hvilket påfunn å legge skolen for sjøoffiserer i en slik avkrok, sukket A.O. Vinje, og plasserte sjøoffiserene innenfor et aristokratisk kastevesen.¹⁰⁷

Hellands verk oppgir ikke hvem som har forfattet de enkelte kapitlene. Problemstillingen ble reist av J.N. Mohn allerede i 1881. Behovet for medhjelpere var stort, især for de historiske avsnittene, som i sin helhet var tenkt overdratt til en historiker. Lokalbeskrivelsene stilte krav til nøyaktighet, og spesialbeskrivelser av både byer og herreder måtte utføres av en sakkyndig. Som statistiker sto det klart for Mohn «at det er en anden Sag i kortfattet Form og i et levende Billede at fremstille Tallenes egentlige Indhold end alene at nedskrive dem i en vis Rækkefølge».¹⁰⁸ En fast medarbeider betød enhetlig behandlingsmåte. Spørsmålet var hvorvidt vedkommende skulle opptre med selvstendig forfatteransvar, og hvilke økonomiske konsekvenser det eventuelt trakk med seg.¹⁰⁹ Direktør A.N. Kiær, som overtok etter Mohn, kunne med tilfredshet meddele at han hadde i utsikt å kunne få universitetsstipendiat Yngvar Nielsen, som da allerede hadde bereist og gjennomvandret det meste av landet, til å ta seg av de topografiske beskrivelsene.¹¹⁰ Nielsen figurerer imidlertid ikke som forfatter. Hvert bind inneholder kun en innledende liste over trykte kilder og meddelelser. Til sistnevnte bidro Fredriksværns ordfører Wurschmidt.¹¹¹

Theodor Gotfrid Wurschmidt (1845–1915) hadde arbeidet med lokalhistorien i en årrekke. Han beskrives som sterkt historisk interessert og som en radikal demokratisk mann som i 1880-årene var blitt grepet av skytterlagsbevegelsen. Han hadde seilt som styrmann, vært fyrvokter, drevet privat styrmannsskole, drevet bokhandel og i en periode utgitt *Fredriksværnposten*. Dertil hadde han flere administrative kommunale verv. Som politiker satt han fra 1898 til sin død i 1915 i herredsstyret og formannskapet, fra 1908 som ordfører. Han var også medlem av – og i 1914–15 formann for – budsjettkomiteen som ga innstilling om bevilgninger fra amtstinget til Brunla lens historie.¹¹² Amtmann Berge hevdet at «Fredriksvern og Wurschmidt var synonyme begreper».¹¹³

Mens Wurschmidt hovedsakelig arbeidet med den sivile historien, arbeidet Johannes Schiøtz (1884–1957) med militærhistorie. Schiøtz avla i 1909 militær høyskoleeksamen og ble samme høst beordret til ett års tjeneste som militær amanuensis i Riksarkivet.¹¹⁴ Her fant han blant annet kilder til *Stavern Forts og Fredriksvern Verfts Historie*, trykt i 1919. Boken beskrives som en grundig, men likevel noe nærsynt framstilling av verftets historie, rammet av flere misforståelser fordi Schiøtz ikke hadde benyttet kildene til de sentrale beslutningene i København.¹¹⁵ I forordet skrev Schiøtz at boken var et ledd i det arbeidet som i 1910 ble satt i gang for en samlet utgivelse av Brunla lens historie, og der fire bygdebøker allerede forelå fra Lorens Bergs hånd. Schiøtz' manuskript lå klart allerede våren 1914, men tryk-

kingen ble stanset på grunn av økte omkostninger etter verdenskrigens utbrudd. Komiteen for utgivelsen av Brunla lens historie ønsket i stedet å avvente produksjonen, slik at Fredriksverns militære og sivile historie kunne komme ut samlet, noe Wurschmidts død satte en stopper for.¹¹⁶ Jeg legger til grunn at det her er snakk om den lokale hovedkomiteen under ledelse av Simonsen.

Prosjektet startet opp igjen da formannskapet 12. februar 1923 vedtok å utgi «en Fredriksverns-bok bygget paa ordfører Wurschmidts efterladte optegnelser».¹¹⁷ Oppdraget ble gitt til en bokkomité bestående av fire personer: C.W. Carlstedt, ordfører og skolebestyrer Jan Lid, fabrikkeier Joh. K. Nødtvedt og overlege Halfdan Sundt ved Kysthospitalet i Stavern. En viss innsikt i prosjektets videre forløp gir en regnskapsoversikt ført av arkivar i Riksarkivet, cand.jur. Nils Hals, og en samling brev sendt til Nødtvedt, velvillig utlånt fra Hans Christian Hansen, leder av Stavern Historielag. Ett brev er skrevet av Lorens Berg, de øvrige av Hals.

Den 25. april 1923 hadde Nødtvedt skrevet til Lorens Berg i Kristiania og bedt om hjelp. Det framgår av Bergs svarbrev,¹¹⁸ men tiden hans var beslaglagt i flere år framover med bestilte bygdebøker. Skulle han påta seg arbeidet, ville det bli skjøvet ut i det blå, skrev han. På den annen side hadde Wurschmidt i sin tid besøkt Berg, snakket om sitt arbeid og senere gitt ham tilgang til en del av manuskriptet. Bergs inntrykk var at det trengte omarbeiding, beskjæring og supplering. Det inneholdt ikke nevneverdig av slektshistorie, og i det hele tatt lite om stedet i eldre tid, visstnok fordi Wurschmidt ikke hadde hatt anledning til å foreta arkivstudier utenfor Fredriksvern og Larvik. Her trengtes det justeringer. I juni skulle Berg flytte til Kodal for en tid, og tilbød seg da å møte bokkomiteen for å drøfte bokens innholdsplan. Om de ble enige, kunne Berg sette bokkomiteen i forbindelse med en arkivkyndig og ellers kyndig mann i Kristiania som kunne påta seg omarbeiding og supplering, og hvis komiteen ønsket det, kunde Berg etterpå også ha tilsyn med vedkommende.¹¹⁹ På den måten kom komiteen i kontakt med Nils Hals, som sa seg villig til å stå som bokens redaktør og medarbeider.

Fredriksvern ble sannsynligvis knyttet til Brunla-prosjektet gjennom lokale initiativ. Verken O.A. Johnsen eller Berg synes å ha hatt noe formelt med utarbeidingen av lokalhistorien der å gjøre, før sistnevnte altså ble trukket sporadisk inn fra 1923 av. Redaktørene for *Fredriksvern og Stavern* understreket at det var Wurschmidts arbeid som ga støtet til at boken ble utarbeidet – «uten hans grunnleggende arbeid hadde den neppe set dagens lys».¹²⁰ Og i mai 1924 skrev Hals at han endelig hadde klart å komme i kontakt med avdøde politimester Simonsens sønn, som mente å ha liggende nedpakkede bilder til Staverns-boken, som i sin tid var blitt overlatt til hans far.¹²¹

Hals uttrykte ved noen anledninger bekymring for progresjonen. I oktober 1924 skrev han til Nødtvedt at han vurderte å søke permisjon fra Riksarkivet for

å kunne konsentrere seg om bokprosjektet.¹²² I samme brev skriver han at han har benyttet en anledning til å informere fylkesmann Jørgen Herman Meinich (1868–1948) om bokkomiteens uavklarte forhold til borgermester Karl B. Løwe i Larvik; dette i tilfelle Meinich skulle bli blandet inn i saken. Det kan ha dreid seg om finansiering, siden Meinich samtidig spurte om Hals ønsket bidrag fra fylket. Som nevnt ble det etter 1920 ikke lenger bevilget penger til enkeltbøker, noe som hadde rammet den søknaden ordfører Lid og Carlstedt sendte fylket 20. august 1920. Søknaden beskrev betydelige utgifter og beskjedne salgsinntekter, men den havnet på Abraham Berges bord på et tidspunkt da han var mer opptatt av å få i gang arbeidet med Tunsberg len.¹²³

Etableringen av Vestfold Historielag i november 1923 gjorde situasjonen enda mer uoversiktlig. Under en lang debatt i fylkestinget i mars 1924 kunne Meinich, som da var nyvalgt fylkesmann, ikke dekke over den bitterheten mange hadde følt over måten Komiteen for Tønsbergs historie hadde ordlagt seg på da man inviterte til stiftelsesmøte for historielaget. Vestfold hadde en rik og merkelig historie. Mens det i andre landsdeler var organisert historielag som arbeidet målbevisst med innsamling og bearbeiding av historisk materiale, dokumenter, minnesmerker, folketradisjoner m.m., het det at Vestfold fremdeles manglet en slik organisasjon. Meinich måtte korrigere denne påstanden, idet fylkets ordførere allerede i 1919 hadde valgt en komité til forberedelse og fremme av den bygdehistoriske forskning innen Vestfold. Denne fylkeskomiteen trådte sammen i 1920, støttet av Lorens Berg, og besluttet å henvende seg til de bygder som enda ikke hadde tatt opp bygdebokarbeid, for å få dem til snarest mulig å sette i gang. Hver bygd burde oppnevne en bygdekomité som kunne samle inn penger, starte eller forberede arbeidet, samle inn relevant bildemateriale og ikke minst sørge for å få orden i de kommunale arkivene.¹²⁴

Situasjonen var delikat, for J.H. Meinich hadde selv tiltrådt den uheldig formulerte innbydelsen. Det hadde også statsminister A. Berge, borgermester Løwe i Larvik og ytterligere 22 prominente herrer fra Vestfold, men Meinich hadde i tillegg latt seg enstemmig velge som historielagets formann.¹²⁵ I fylkestinget kunne han opplyse at misforståelser og bitterhet var ryddet til side, og at fylkeskomiteen hadde besluttet å innstille sitt arbeid etter at historielaget var dannet, siden laget jo ifølge sine lover skulle støtte arbeidet for bygde- og bybøker. Først etter å ha formulert sin innstilling om bevilgning til bygdebøker, holdt Meinich styremøte i historielaget, men der ba styret ham framsette forslag til fylkestinget om å bevilge et tilskudd til historielaget, en henstilling han lovet å etterkomme.¹²⁶ Dermed havnet han på begge sider av bordet, et dilemma han forsøkte å løse ved å henvise til at budsjettkomiteen hadde ført opp 400 kroner til bygdebøker, et redusert beløp i forhold til et tidligere års bevilgning, mens det nye historie-

lagets berettigelse tilsa at beløpet burde økes. På denne bakgrunn foreslo han for terminen 1924–25 å bevilge «som bidrag til bygdebøker og til Vestfold historielag indtil kr. 1000.00»,¹²⁷ ut fra den tanke at det som ikke ble brukt til bygdebøker, kunne utbetales som bidrag til historielaget. Det måtte jo ende i et sverds slag der hundrelapper vekslet side, og der også fylkestingsrepresentant Lid måtte kjempe for sin bok om det sivile Stavern. Det siste signalet han hadde fått fra Berge, var at ingen bidrag ville bli utbetalt før boken var ferdig.

Meinich fikk sitt forslag enstemmig igjennom, men det ble med det ene året. De følgende årene finner vi bygdebøkene og historielaget under hver sin post i fylkets budsjett. Men Hals og Lid hadde gode grunner til å holde seg inne med Meinich. Under debatten ga han Lid en muntlig forsikring om «at der vil bli utbetalt bidrag til bygdeboken for Fredriksvern i overensstemmelse med den praksis som hittil har vært befulgt».¹²⁸ Hvor mye Lid satte til den forsikringen, er ikke godt å si, for Meinich hadde nettopp konstatert at det ikke forelå noen regler for forholdet mellom prosjektenes omkostninger og størrelsen på fylkets bidrag. Sistnevnte måtte, etter hans oppfatning, bero på et nokså vilkårlig skjønn. Regnskapet viser likevel at Lid i fire omganger til sammen overførte 2500 kroner til Hals, men det oppgis ikke hvor midlene kom fra.¹²⁹ Men kontakt med Meinich var det, og det er vel ikke usannsynlig at det forelå en invitasjon da styret i Vestfold Historielag besluttet å foreta en befaring av det gamle anlegget i Fredriksvern sommeren 1925.¹³⁰

I et par år brevvekslet Hals og Nødtvedt. Det startet tilforlatelig, men noe må ha skjedd i kulissene. Situasjonen tilspisset seg, og det endte med bråk, øyensynlig mellom tilhengere av en ren, sivilt orientert lokalhistorie og de som også ville føye til militære innslag.¹³¹ Ifølge Nødtvedt avspeiles et utpreget motsetningsforhold mellom det sivile og det militære element i kommuneprotokollene, og det sivile element tapte som regel fordi det alltid var i mindretall.¹³² Etter bare halvannet år var den indre striden i bokkomiteen så alvorlig at samtlige medlemmer nedla sine verv.

En mulig årsak til konflikten kan ha vært den såkalte Sigholt-saken. Johan Georg Sigholt (1804–49) var utdannet ved Søcadet-instituttet i Fredriksvern og tjenestegjorde i marinen, hvor han avanserte til kapteinløytnant i 1845.¹³³ Han var begavet, nasjonalsinnet, mottok den russiske St. Stanislav-ordenen for en heltmodig redningsinnsats, men kom etter hvert på kant med nesten alle offiserene i Fredriksvern. Han ble rettsforfulgt, senere frikjent, men likevel omtalt som «den domfelte» og fortsatt baktalt. Hans ønske om oppreisning gjennom rettsvesenet slo feil. Dommerne tok uventet motpartens parti, og saken gikk helt til Høyesterett, hvor han 8. november 1849 ble dømt til seks måneders straffarbeid og avsettelse fra embetet.¹³⁴ Dagen etter skjøt han seg. Forrettende prest

ved begravelsen, William Sverdrup, benyttet skriftsteder til Sigholts forsvar, noe marineoffiserene oppfattet som støtende. Sverdrup ble irettesatt av biskopen og senere forbigått av Kirkedepartementet ved søknader om forfremmelse.¹³⁵ Saken ble i samtiden slått opp i flere norske aviser, og på lokalt initiativ ble det laget en gravstøtte med en hedrende innskrift på baksiden. Den ble først reist noen år senere, etter at innskriften var fjernet. Flere avisredaktører ble straffet for sine omtaler av Sigholt-saken.¹³⁶

Til Nødtvedt skrev Hals om sin kontakt med sønnesønn av Sigholts bror, som lovet å sende en skrivelse der familien erklærte at de ikke hadde noe imot at alle dokumenter som kunne kaste lys over saken, ble utlevert. Når han samtidig uttrykte engstelse for hvordan Sigholts legning ville bli omtalt, fant Hals det straks riktigst å si «at det ikke gikk an aa skrive om saken uten aa nevne disse ting, men at han kunne stole paa at det vilde bli gjort paa den taktfulleste maate og saa flyktig som det lot sig gjøre. ... Forhaabentlig vil vi faa en anbefaling fra ham og da skulde det muligens kunne nytte aa henvende sig til statsraad Jacobsen paany. Imens maa vi forsøke aa faa rettet etpar henstillinger til ham underhaanden. Efter hvad det er mig meddelt fra forskjellig hold maa vi regne med som noget nær sikkert at Mowinckel ikke vil blande sig inn i hans avgjørelser av den slags ting».¹³⁷

Statsråd Rolf Jacobsen var jurist og forsvarsminister (V) i Mowinckels første regjering, og hadde altså allerede vært kontaktet om saken der verken offiserene i Fredriksvern eller vårt rettsvesen ble stilt i noe hederlig lys. Det framstår unektelig som et dramatisk valg å ville presentere saken som autorisert lokalhistorie i bokform midt på 1920-tallet. Når historien til slutt kom på trykk, skrev Nødtvedt at Sigholt ikke hadde vunnet folkets sympati gjennom noen form for folkelighet. Men de delte hans brennende nasjonalfølelse, som sto i motsetning til et standshovmodig offiserskorps' orientering mot danske tradisjoner.¹³⁸ Den store oppslutningen rundt Sigholts begravelse var «Staverns protest mot det militære samfunds anmasselse og overgrep gjennom generationer».¹³⁹ Gravstøtten fikk i 1992 tilbake den fjernede innskriften.¹⁴⁰

Når jeg sammenholder alt dette med den dissens som dukket opp i bokkomiteen allerede høsten 1924, fornemmer jeg at Sigholt-saken i seg selv var av mindre betydning enn hva den i mer «symbolsk» forstand representerte. I et brev til Johannes Schiøtz skrev Hals at den kommunale komiteen var nedsatt for å utgi det sivile Fredriksverns (Staverns) historie som et supplement til hans bok om fortet og verftet, men at det innad i komiteen hersket dissens om hvilken tittel man da skulle velge. Man ønsket å høre Schiøtz' mening.¹⁴¹ Jeg kan ikke finne noen annen bakgrunn for en slik henvendelse enn det som eventuelt kan anes ut fra Hellands ovennevnte omtale av de to stedsnavnene, sammenholdt

med det som kan tolkes ut fra smusstittelbladet på Schiøtz' bok, hvor vi finner én hovedtittel og to undertitler: *Fredriksvern*. I. *Stavern Forts og Fredriksvern Verfts Historie*, og II. *Stavern og Fredriksverns Historie*, med andre ord et tobindsverk om Fredriksvern – med begge titlene presentert i første bind. Den neste boken ble hetende *Fredriksvern og Stavern*, altså med stedsnavnene i omvendt rekkefølge. Den framstår ikke som noe bind II.

Det må ha stått om lokal identitet, der pengebidrag bare ble utkvittert mot en akseptert historieverisjon. Hvordan skal man ellers forklare nedenstående utsagn i det siste tilgjengelige brevet fra Hals før komiteen falt totalt fra hverandre. Det er skrevet til Nødtvedt etter at han som den første hadde trådt ut av komiteen: «OM navnespørgsmaalet vil jeg bemærke at jeg ikke finder det gentilt av Fredriksverns befolkning paa økonomisk grundlag at tvinge komiteen til at fravige sin overbevisning. Det er efter min mening at drive tuskhandel med materielle og immaterielle værdier. Det tror jeg heller ikke de herrer i komiteen indlader sig paa. Personlig vil jeg her som tidligere forsøke at være loyal overfor en komiteebeslutning, men jeg ser den mulighed i øinene at det hele falder i fisk ...»¹⁴²

Mandag 5. mai 1924 skrev Hals: «Det økonomiske resultat av basaren var straalende synes jeg, og det tjener baade komitéen og byen til stor ære. Idet jeg takker for Deres henvendelse beder jeg Dem godhetsfult sende mig kr. 500.-»¹⁴³ Lørdag 10. mai posterte han 500 kroner i regnskapet, mottatt fra Fredriksvern Sparebank. Beløpet er imponerende – en andel på hele 12,5 % av de innkomne midlene – utelukkende fra en basar? En fristes til å tro at beløpet er avrundet oppover og inkluderer et bidrag fra lokalbanken. Var det disse pengene lokalbefolkningen reiste krav til bruken av? Lid kan i alle fall ikke ha stilt uakseptable krav til de pengene han bidro med, for Hals har bare godt å si om ham,¹⁴⁴ og både han og Nødtvedt bidro som forfattere i *Fredriksvern og Stavern*, Nødtvedt med hele 51 % av bokens tekst, så de må – om ikke annet – ha forsonet seg med bokens tittel. Det gjorde ikke Halfdan Sundt, som forlot prosjektet og sammen med Hals trykket sitt bidrag i *Et kystvern. Gammelt fra Stavern og Fredriksvern* (1926).

Sundts forslag om å plassere Diriks morsomme lille sjøkadett på Fredriksvern-bokens tittelblad tiltalte Hals, som antok at tegningen – i sin litt naive og spøkefulle form – ville gjøre seg utmerket der.¹⁴⁵ Sigholt-saken antyder kanskje at den ikke hørte hjemme akkurat der, men den kom med, i S.C. Hammers kapittel om Søcadet-instituttet.¹⁴⁶ Og indirekte vitner kanskje Nødtvedts avsluttende bemerkning i Sigholt-saken oss på en diskret måte om at nettopp navnespørsmål iblant kan føre til usedvanlig store lokale engasjement. «'Sigholtsaken' er den mest dramatiske episoden i Fredriksverns historie i forrige aarhundrede. I *Staverns* historie er den et ærefuldt minde. I *den norske marines* historie vil den vel neppe faa plads blandt de 'ärorika minnen'».¹⁴⁷ I 1930, bare fire år etter at boken

kom ut, skiftet stedet navn til Stavern. Helt nylig var det lokal avstemning over et forslag om at Fredriksvern kirke skulle endre navn til Stavern kirke. Slik gikk det ikke. Kirkens identitet knyttes fortsatt fullt ut til marinen. Den beholdt sitt navn med 91 mot 1 stemmer, en avstemningsprosent vi vanligvis bare ser i land vi ikke higer etter å sammenligne oss med: 98,9 %.¹⁴⁸

Forfatterne

Det var mange forfattere som skrev Vestfold-historie i første del av 1900-tallet. Forut for og parallelt med prosjekter som hadde faglig støtte fra Universitetet i Kristiania, utkom det flere beretninger fra lokale forfattere uten formell akademisk bakgrunn. Førsteamanuensis Tore Grønlie, som i 1985 var medforfatter i *Bergen bys historie, bd. 4. Byen sprenger grensene 1920–1972*, understreket i et intervju et par år etter utgivelsen hvor stor nytte han hadde hatt også av publikasjoner som ikke holdt faghistorisk mål. De kunne inneholde et vell av informasjon, og dermed bli å betrakte som ordinært kildemateriale. Samtidige analyser av ulike næringers situasjon og problemer hadde i hans tilfelle vist seg særlig verdifulle: «Det er forbausende i hvor stor grad samtidige observatører har hatt forståelse for viktige historiske sammenhenger, forståelse som ofte senere har gått tapt og må letes fram igjen eller skapes på ny av historikeren. De har 'skjønt tiden', sier Grønlie.»¹⁴⁹ Slik grobunn, uavhengig av de profesjonelle miljøene – var det også i Vestfold.

Knappt noen av de litt mer omfattende lokalhistoriske utgivelsene vi har omtalt, er ført i pennen av én forfatter alene. Likevel må to navn nevnes særskilt: autodidakten Lorens Berg og professor Oscar Albert Johnsen. Sistnevnte arbeidet i all hovedsak med byene, Berg med bygdene, samtidig med at han altså hadde et betydelig organisatorisk engasjement. I samtiden ble Bergs faktiske kvalifikasjoner anerkjent på en måte som på flere felt rangerte ham nærmere et profesjonsnivå enn som autodidakt. I forordet til Sandefjords historie minnes Knut Hougen avdøde Berg gjennom en varm takk for hans hjelp, både med avskrifter fra arkivene og på annen måte, og da Bergs bok *Tjømo* utkom i 1920, hentet forlaget ut sitater der professorene Yngvar Nielsen, Marius Hægstad, Halvdan Koht, stipendiat Oluf Kolsrud og arkivar Sigurd Kolsrud samstemt hyllet Berg for hans innsats. Sigurd Kolsrud skrev: «Det er ikke let at si noget nyt om denne bogen. Jeg kommer bare til at gjenta, hvad der er skrevet om forfatterens tidligere arbejder som baade videnskabsmænd og vanlige folk har uttalt sin opriktige og fulde anerkjendelse av. ... Jeg kunde si det er forbausende at en mand *vil* skrive saa meget om disse bygdene. Men kanske mer at undre sig over at han *kan* samle saa meget. Vi skal tænke paa hvad vi har av *kilder* til en bygds historie, saa forstaar vi bedre at vurdere dette arbeide.»¹⁵⁰

«... en voksende historisk sans hos folket»

Andreas Ropeid har – i en analyse av norsk byhistorisk forskning – tallfestet byhistoriske utgivelser i kommunal eller offentlig regi i femårsperioder fra 1890 til 1970. Perioden 1910–14 viser et markant utslag med 11 bind, flere utgivelser enn de fire foregående periodene til sammen. Produksjonen dalte så svakt fram til 1929, falt da kraftig tilbake og nådde ikke 1910–14-nivået før etter 1950.¹⁵¹ Ropeid mener riktignok at dette ikke avspeiler en varierende lokalhistorisk interesse i bykommunene i dette tidsrommet. Interessen har vært konstant, mens den økonomiske evnen har variert, hevder han. Det kan imidlertid ikke uten videre leses ut av tabellen hans. Det vi *kan* se, er at kombinasjonen av *evne og vilje* til å publisere byhistorier i offentlig regi slo inn som en første bølge i det andre tiåret av 1900-tallet. Da hadde byhistorisk arbeid ifølge Ropeid vært ansett som samfunnsgagnlig i et par tiår, hvorfor også brennevinssamlag kunne gi støtte til arbeidet.¹⁵² Og som vi har nevnt, fantes det andre mulige finansieringskilder, eksempelvis banker. Alt i alt viser ovenstående observasjoner at Den norske historiske Forenings bemerkning i 1912 – om en voksende historisk sans hos folket – også i høy grad gjorde seg gjeldende i Vestfold gjennom to–tre tiår fra like før forrige århundreskifte.

Konklusjoner

Planleggingen av et 17-bindsverk om Jarlsberg fogderi viser til fulle den lokale viljen til å skrive lokalhistorie. Stimulansene og bevisstgjøringen bak en slik historieinteresse kan forankres i både lokale og nasjonale begivenheter som viking-skipsfunnene, unionsoppløsningen, polare bragder, kulturelle og vitenskapelige triumfer, det kommende grunnlovsjubileet, ulike lokale jubileer, men ikke minst et generelt ønske om å kjenne sine røtter. Eksemplet fra Stavern viser imidlertid også hvordan historie kan oppfattes som en kollektiv byrde. Det fantes med andre ord grobunn for alle Nietzsches historiekategorier i Brunla len tidlig på 1900-tallet.

Hvem var pådrivere for å skrive lokalhistorie i Vestfold i begynnelsen av 1900-tallet?

Aktørene vi har møtt, representerer flere samfunnslag: politikere, embetsmenn, skolefolk, næringslivsfolk, forlag osv. De befant seg i ulike posisjoner i en produksjonsskjede bestående av forslagsstillere, oppdragsgivere, redaktører og forfattere. Det er også verdt å merke seg at flere politikere hadde øye for betydningen av å ordne og ivareta arkiv. De mange politiske aktørene er også en påminnelse om at historieskrivning ikke er et upolitisk fenomen, et forhold Ropeid sporer tilbake

til 1500-tallet, eksemplifisert med *Hamarkrøniken*, men især knyttet til antityske og antidanske trekk innenfor det humanistiske og nasjonalistiske miljøet i Bergen. Den historiske framstillingen hadde et politisk formål, skriver han.¹⁵³ I den lokalhistoriske bevegelsen vi har tatt for oss, dekker politikerne et bredt spekter, fra de radikale fløyer av Venstre og over til Høyre. Formålene kan derfor ha variert, avhengig av ståsted.

Til produksjon og utgivelse av lokalhistoriene knyttet det seg imidlertid en økonomisk virkelighet man ikke kommer utenom. I lys av dette må fru Calla Wiel Nilsens innsats betraktes som helt grunnleggende. Uten hennes økonomiske bidrag og hennes pålegg om at pengene skulle brukes til bygdebeskrivelser, måtte trolig de lokale entusiastene i Vestfold klart seg uten støtte fra professorene ved universitetet i Kristiania. Organiseringen og tilknytningen til universitetet tilførte Brunla-prosjektet prestisje som stimulerte politikere og donatorer til å bidra. Det skjedde på flere nivåer – fra herredsstyret via amtet til Bergs statsstipend.

Forholdet mellom amatør profesjonell

Som nevnt roste Knut Hougen Lorens Berg for hans hjelp både med avskrifter fra arkivene og på annen måte. Til tross for Bergs arkivarbeid i forbindelse med firebindsverket *Tønsbergs historie*, nevnes han derimot ikke av professor O.A. Johnsen i hans fire forord. Tvert om understreker Johnsen at han selv måtte supplere og kontrollere alt som forelå av arkivavskrifter da han startet sitt arbeid. Var det en bevisst underkjenning av Bergs innsats, eller holdt den ikke mål faglig sett? Berg nevnes kun to steder i verket, først ved et anslag over verdien av et jordegods, så i forbindelse med at Vestfold Historielag – stiftet etter anmodning fra Johnsen selv – i 1925 tok initiativ til å reise et minnesmerke over ham.¹⁵⁴

Da bygdeboken for Tjølling forelå, skrev Johnsen i en anmeldelse at Berg ga «greie opplysninger»¹⁵⁵ om ulike historiske forhold, mens han i noen grad utdypet Bergs korte avsnitt «Hvem har eid bygdens jord», som etter Johnsens oppfatning hadde størst allmenhistorisk betydning. I stoffvalg og opplegg lignet boken de to foregående bindene (Brunlanes 1911, Hedrum 1913), men forfatteren hadde denne gang i større utstrekning benyttet profesjonelle, eksterne medarbeidere. I nekrologen roste Johnsen igjen Berg for behandlingen av jordegodsets fordeling i grevskapene på slutten av 1600-tallet, og i det hele tatt hans arbeid med etterreformatorkilder, men han understreket også at Berg verken var eller gjorde krav på å være historiker i vitenskapelig forstand: «Hans litteraturstudium var alltid meget begrenset, og i grunnen også hans arkivstudium. For en næiere utforskning av bygdenes middelalder-historie savnet han de nødvendige sprogkunnskaper. Han forstod også selv meget vel dette og innskrenket hovedsagelig

Minnestøtten over Lorens Berg ble skjenket Andebu kommune av Lorens Bergs familie i 1952. Foto: Jan Erik Ringstad.

sine undersøkelser til tiden etter reformasjonen». ¹⁵⁶ Annerledes var det med *Arbeidsveiledning i lokalhistoriske undersøkelser*, som Berg utga i 1914, og som kom i nytt oppslag 1925. Som veileder for uinnviede granskere av lokalhistorie var den så fortreffelig at Johnsen ikke behøvde å anbefale den: «Dens nytte er innlysende for enhver». ¹⁵⁷

Er vi ikke vitne til et motsetningsforhold, eller i det minste en kulturell avstand mellom amatørerne og den akademiske ekspertisen? Det uberettigede i å laste noen for å ha spesialisert seg på ett fagfelt eller på én epoke framfor andre, må gjelde så vel for historikere som for amatører. Johnsen sluttet seg heller ikke til ovennevnte rosende omtaler av Berg, men nøyde seg stort sett

med å rose bøkene hans. Det kunne han vel trygt gjøre – det var som kjent flere akademisk utdannede forfattere som i hvert bind sto ved Bergs side.

Avstanden mellom Johnsen og Berg kan ikke sies å være representativ for akademias forhold til autodidakter. Den norske historiske Forening ble tvert om et bindeledd mellom de to kulturene, og dannet selve utgangspunktet for ambisjonen om en profesjonalisering av arbeidet med lokalhistorien. Foreningen bidro også til å gi dagliglivets historie en annen status i Norge enn i våre naboland. Den var inkluderende, åpen for begge kjønn og for alle som ut fra de mest ulike forutsetninger syslet med historisk arbeid. Og den var avgjørende for det tidlige arbeidet med lokalhistorien i Vestfold.

Noter

- 1 Den norske historiske Forening ble i 1990 slått sammen med Norsk historikerforening (HIFO) og Norsk komité for historisk vitskap. Den nye foreningens navn ble Den norske historiske forening, med forkortelsen HIFO. Den opprinnelige foreningen skrev navnet med to versaler i alle fall til 1909, deretter ofte med fire versaler. I denne artikkelen er opprinnelig skrivemåte valgt.
- 2 Dahl 1990: 20
- 3 Dahl 2006: 70
- 4 Aasen 1836/1912: 8
- 5 DN 1847 ff,
- 6 Dahl og Helseth 2006: 272
- 7 Dahl 2006: 70
- 8 Shetelig 1944: 53
- 9 Nietzsche 1874/2004: 27
- 10 Stugu 2008: 12.
- 11 Haarstad 1986: 42 ff.
- 12 Haarstad 1986: 43
- 13 Antall lokalt opprettede museer kan anslås til ca. 15 i 1900, ca. 55 i 1920 og ca. 115 i 1940, se Talleraas 2009: 94, 173
- 14 Ringstad 2020: 42
- 15 Haarstad 1986: 45
- 16 Falk 1895: 214; Berg 1912: 87-88; Bull 1918/1977: 21, 32. Se også Bull 1915/1933: 16 f.
- 17 Haarstad 1986: 46
- 18 Haarstad 1986: 45
- 19 Dokument No 54. 1873. Forslag fra Repræsentanten Sverdrup om Bevilgning til Udgivelse af et statistisk-topografisk Værk over Norge, <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Startingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1873&paid=5&wid=a&psid=-DIVL596>. Lest: 25.11.2019
- 20 Sth. Prp. No. 61 (1882.) Ang. Bevilgning til det statistisk-topografisk Værk over Norge m.V., <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Startingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1882&paid=2&wid=a&psid=-DIVL1251> Lest: 25.11.2019
- 21 Ibid.: 4
- 22 Beskrivelsen av Søndre Bergenhus Amt ble trykket posthumt, besørget av hans søstersønn Amund Sommerfeldt i 1921.
- 23 Helland 1914b: 1-117
- 24 Digitalarkivet knytter henne til Fredrikshald kjøpstad som besøkende datter ved folketellingen i 1891. Ingar Nilsens dødsår oppgis i Eier 1974: 378, der titulert høyesterettsadvokat. Ved folketellingen for Kristiania 1900, tellingskrets 147, bodde de i 0063 Drammensveien 111.
- 25 HT 4. Række, 3. bind (1905): V. Hennes gavebrevet datert 24. mars 1904. Ingar Nilsens gave, se Generalforsamling for 1892-1898, HT 3. Række, 5. bind (1899): VIII.
- 26 HT 4. Række, 3. bind (1905): VI, og HT 4. Række, 6. bind (1910): I, jf. 5. bind (1909): III.
- 27 HT 4. Række, 4. bind (1907): III. Nielsen ble 1890 professor i geografi og etnografi, men «var og ville først og fremst være historiker, og følte embetspliktene innenfor sitt professorat vesentlig som hindringer for sitt egentlige forskningsarbeid», se Dahl 1990: 138, jf. 137.
- 28 HT 4. Række, 5. bind (1909): II. Resultatet ble et bind på ca. 600 sider, utgitt 1909 som 5. bind i Række 4.
- 29 Her sitert etter HT 5. Række, 2. bind (1914): I. Se også HT 1. bind (1871): I.
- 30 HT 4. Række, 4. bind (1907): III
- 31 Haarstad 1986: 44
- 32 Federhofer 2011
- 33 Lov om Almueskolevæsenet paa Landet, av 16. mai 1860, § 5
- 34 HT 4. Række, 4. bind: III
- 35 Berg 1911: V, jf. 1920: VII. Se også Johnsen 1920: 286. Johnsen var gift med Anna Evine Tollefsen, Nøtterøy, født 12/12-1877.
- 36 Berg 1911: V; HT 5. Række, 2. bind (1914): V-VI; Langeland og Wasberg 1963: 69
- 37 Andebu og Stokke kommuner ble sammen slått med Sandefjord kommune 1. januar 2017.
- 38 Berg 1922
- 39 Bjørkvik 1970: 143 og 192, note 1
- 40 Tallene er beregnet ut fra tabell nr. 342 i *Historisk Statistikk* 1968, NOS XII: 245,

- Statistisk sentralbyrå, Oslo 1969: 613–614. Filologene (omtalt som 'språklig-historisk lærereksamen') utgjør 2,96 % av kandidatene.
- 41 HT 1. bind (1871): I (vedtektene), XIII og XVII (medlemstall) og VII (Landstad). Tallene avviker noe fra hva medlemslistene oppgir, især for Larvik hvor kun 15 personer knyttes direkte til byen. Fra landdistriktene var 2 personer fra Tjølling (Oppen og Svendsen, IX og X), 1 fra Nøtterøy (Harbitz, XVIII). Pr. 12. april 2019 var medlemstallet 799, inkludert 14 subsidierte medlemmer, se *Årsmelding for styreåret 2018-2019*: 4, <http://hifo.no/wp-content/uploads/2019/04/Årsmelding-HIFO-2018-2019-1.pdf>
 - 42 Fru Dekke, frøkene Aarestrup, Brandt, Brodtkorb, Holtermann og Konow, og lærerinne Sørvig, HT 1. bind (1871): III–VII, XVII og XIX.
 - 43 HT 5. Række, 3. bind (1916): III
 - 44 Dahl 1990: 270. Titlene fra medlemslisten pr. 1/1-1914, i HT 5. Række, 2. bind (1914): XVII–XXVII
 - 45 HT 1. bind (1871): II
 - 46 HT 1. bind (1871): XVI; HT 2. bind (1872): IV
 - 47 HT 5. Række, 1. bind (1912): III og VI; 5. Række, 2. bind (1914): X og XVI
 - 48 Medlemsmassen 1909–12 var 703, 684, 652 og 639 og besto i gjennomsnitt av ca. 112 svensker og dansker, ca. 77 bokhandlere eller bokhandelansatte og et ti-tall livsvarige medlemmer, mens andelen norske direkte betalende medlemmer i de samme fire årene sank fra 72 % til 68 %, se HT 5. Række, 1. bind (1912): II og V; 5. Række, 2. bind (1914): IX og XII
 - 49 HT 5. Række, 2. bind (1914): VI f.
 - 50 Berg ba ikke for sin syke mor, idet han var registrert som medlem fra Kristiania.
 - 51 HT 5. Række, 2. bind (1914): VI
 - 52 Dette gjaldt medlemmer som også hadde medlemskap i den Danske eller Svenske historiske forening, se note til medlemslistene, bl.a. for 1883 i HT 2. Række, 4. bind (1884): VII; for 1894 i HT 3. Række, 3. bind (1895): VI; og 1903 i HT 4. Række, 2. bind (1904): VII
 - 53 HT 5. Række, 2. bind (1914): IV og XIII–XIV
 - 54 HT 5. Række, 2. bind (1914): XIII
 - 55 HT 5. Række, 2. bind (1914): V
 - 56 HT 5. Række, 2. bind (1914): XV. Komitéens medlemmer, XVI
 - 57 Komiteen gis litt ulike navn: *Reinton 1970: 50 skriver Landskomitéen for lokalhistorie av 1913; Bjørkvik 1970: 144 skriver både Komitéen for lokalhistorisk forskning (frå 1913) og Landskomitéen for lokalhistorie; Se også O.A. Johnsen 1920: 292*
 - 58 Reinton 1970: 40
 - 59 Nielsen 1881: 158, jf. Fortale: 5
 - 60 Seip 1974: 7
 - 61 Haarstad 1986: 47
 - 62 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1912*, sak 47: 195, Vestfoldarkivet
 - 63 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1912*, sak 47: 302, jf. 349, Vestfoldarkivet
 - 64 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1913*, sak 21: 35, Vestfoldarkivet
 - 65 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1913*, sak 21: 35–36, Vestfoldarkivet
 - 66 Våle ble sammenslått med Ramnes til Re kommune 01.01.2002. Re blir fra 2020 sammenslått med Tønsberg kommune. Kaldager var ordfører i Våle 1908–25 og 1929–31.
 - 67 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1913*, sak 21, 366, Vestfoldarkivet
 - 68 Krohn-Holm 1974: 460. Han skrev bl.a. en kommunal historikk i anledning Formannskapslovenes 100-årsjubileum i 1937.
 - 69 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger 1914*, sak 17: 368, Vestfoldarkivet
 - 70 Beløpet ble betalt av Tjøllings bygdefolk gjennom den lokale bygdebok-komiteen, ledet av gårdbruker og politiker (Nils) Magnus Tvedten (1869–1938) som 1899–1901 representerte Avholdsfolkets liste og 1905–1938 Venstre i Tjølling herredsstyre. Noen år var han også ordfører. Også ovennevnte ordfører O.L. Hem satt i komiteen. I tillegg til kontantbidraget kjøpte komiteen 400 bøker. Ytterligere bidrag ble gitt av banksjef M.H. Oppen (kr 450) og stortingsmann H.L. Meyer (kr 250), se Berg 1915: Forordet.

- 71 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger* 1914, sak 17: 368–9, jf. 35 og 327, Vestfoldarkivet
- 72 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1919, sak 64: 282, Vestfoldarkivet
- 73 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1919, sak 64: 281 f., jf. 467 og 530, Vestfoldarkivet
- 74 Berg 1915: Forordet
- 75 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1919, sak 64: 282, jf. 467 og 530, Vestfoldarkivet
- 76 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1920, sak 84: 277 f, jf. 446 og 512, Vestfoldarkivet
- 77 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1921, sak 18: 31, Angaaende bevilgning til utgivelse av bygdebøker i Vestfold, datert 8. november 1920, Vestfoldarkivet.
- 78 Berg 1922: Forordet
- 79 Stiftet 28. desember 1920, se Bull 1925: 213
- 80 Tønnessen 1967: 388
- 81 Avskrift av brev datert 22.03.1921, i: «Bokkomiteen for Tønsbergs historie», Boks E-0001, Legg 8, Vestfold Fylkesmuseum.
- 82 Avskrift av to brev, datert 22.03 og 11.04.1921, i: «Bokkomiteen for Tønsbergs historie», Boks E-0001, Legg 8, Vestfold Fylkesmuseum. Jf. også sak 16 i protokoll fra Larvik formannskap 1917: 641, der det meddeles at «Komiteen for festligholdelse av byens 250 aars jubilæum» har anbefalt Johnsen som forfatter, honorarets størrelse og utbetaling av et forskudd på 1000 à 1200 kroner.
- 83 Disse tilfalt henholdsvis Lavranskirken og Peterskirken i Tønsberg, se Rødeboka: 190, 192, 195 og 200
- 84 Hougen 1928: 21 ff., især 27 ff.
- 85 Hougen 1928: 35
- 86 Hougen 1928: 40
- 87 Hougen 1928: 40, jf. 55
- 88 Bogen 1953: 29
- 89 Bogen 1953: 32
- 90 Bogen 1953: 29
	Inntekt	Formue	Skatt
Sandefjord	1.270	5.976	4,21 %
Larvik	1.231	4.198	5,28 %
Tønsberg	1.258	6.751	4,25 %
- Beregnet ut fra tall hos Bogen 1953: 21.
- 92 Brev datert 23. juni 1894 til Sandefjords Kommunestyrelse, signert av havnefogd Ole Andersen (1831–1908), kjøpmann Johannes Aagaard (1820–1900), A. Thoresen, postekspeditør Ole Hansen (1827–1910), baker, kjøpmann og reder Niels Winge Sørensen (1826–1902), handelsborger Thorvald Hans Christian Testman (1831–1900), N.N., skipsfører, senere bankkasserer Peder Gulliksen d.e. (1832–1904), overtollbetjent Knud Olai Knudsen (1837–1904), skomakermester Jacob Trulsen Rove (1829–1919), glassmester Oluff Andersen (1826–1911), malermester Johan Oluf Zimmerlund (1828–1914), restauratør Hans Christian Olsen Raastad (1823–1898) og smedmester Svend Paulsen Sandberg (f. 1818). Sandefjord kommunes arkiv, Formannskapet, Saksarkiv, boks nr. 13, 1893–1894, legg 1: Formandskabet og Kommunen 1894.
- 93 Brennevinssamlaget var opprettet 1871 med enerett på brennevinssalg, drevet privat til 1874, deretter som kommunalt. Overskuddet gikk til gode formål. Det ble avvirket etter folkeavstemning i kraft av lovendring av 24. juli 1894. Olstad 1995: 185, jf. 128, 283.
- 94 Lege, ordfører (Høyre) og stortingsmann Gunnar Magnus Kjølstad Graarud: *Holmestrand og omegn. En historisk oversikt*, bd. 1–2, Kristiania 1906–1907, 280 + 36 sider; Redaktør og bokholder Johan Tyrholm Beck: *Horten. Kort omrids af stedets historie, Kristiania 1909*, 116 + 28 sider.
- 95 Vice-Pastor og Residerende Capellan Jens Müller (1711–1773): *Beskrivelse over den ældste Kiøbstæd i Norge, Tønsberg, baade som den har været, og som den nu er. Med et Anhang om det Kongelige Salt- og Teglværk ved Tønsberg*. Tønsberg 1750, 112 sider; Ludvig Daae: *Kort beskrivelse over Tønsberg i anledning Tusindaarsfesten den 23de juni 1871. Tønsberg 1871*, 23 sider; Johan Albert Svendsen Hoff: *Tønsberg. Bidrag til byens historie*. Tønsberg 1900, 253 sider; Gerhard Gunnerus Garman Gløersen: *Tønsberg og omegns industri i text og billeder*. Kristiania 1900, 131 sider.
- 96 Bl.a. S.A. Sørensen: *Sandefjord og omegns industri og næringsliv i gammel og ny tid. I*

- tekst og bilder. Kristiania 1900/1902, 64 sider; *Af Larviks Historie. Uddrag af Larviks gamle Skifteprotokoller for «Jarlsberg og Larviks Amtstidende»*, ved S.A. Sørensen, Larvik 1901, 139 sider; cand.real., adjunkt Aage Aagaard (1844–1912): *Larvik og omegns industri og næringsliv i tekst og bilder*. Christiania 1900/1906, 156 sider. Se også Ringstad 2020.
- 97 Dette og neste sitat fra Hougen 1928: Forordet. Det har ikke lyktes å finne ut hvem disse var.
- 98 Budget for Sandefjord 1920–1921. Vedtat i repræsentantskapsmøte den 2. august 1920: 21. Bevilget under posten Forskjellige almenntilgittige foranstaltninger, littera K. Bidrag til forskjellige institutioner, punkt 8: Sandefjords Historie. Deretter: 1921–1922 kr. 1000; 1922–1923 kr. 1500; 1923–1924 kr. 1000; 1924–1925 kr. 2500; 1925–1926 kr. 3000; 1926–1927 kr. 3000; 1927–1928 kr. 3000 + kr. 7000 til trykking av 1. bind; 1928–1929 kr. 3000; 1929–1930 kr. 3000; 1931–1932 kr. 3000 + trykking, papir, innhefting etc. av 2. bind kr 8500. 2. august 1920: 21, under kapittel XIV. Sandefjord kommunes arkiv.
- 99 Bjørkvik 1970: 151
- 100 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1932, sak 36: 383; jf. 1930, sak 39: 414; 1931, sak 43: 384, Vestfoldarkivet
- 101 Steenstrup 1934: 213, jf. Hougen 1932 og Olstad 1995, passim
- 102 Den 1. juli 1914 hadde klubben 65 medlemmer. O.A. Hoffstad var medlem nr. 23, se Bertelsen 1964: 30.
- 103 Olstad 1995: 265
- 104 Hoffstad 1914
- 105 Rygh 1907: 307
- 106 Helland 1915: 637
- 107 Helland 1915: 649 f.
- 108 Mohns utredning, datert 8. desember 1881, i nevnte Sth. Prp. No. 61 (1882.): 4, jf. 8.
- 109 Sth. Prp. No. 61 (1882.): 7, 14
- 110 Kiærs utredning, datert 31. mars 1882, i nevnte Prp. No. 61 (1882.): 12.
- 111 Helland 1914a: VII
- 112 *Jarlsberg og Larviks Amtstings forhandlinger*: 1912, sak 47: 302, 1913, sak 21: 310, 1914, sak 17: 327 (formann), og 1915, sak 25: 363 (formann), Vestfoldarkivet.
- 113 Bentzrød et al. 1926: 182, jf. 180 f.
- 114 Jansen, Einar og Paulus Svendsen (red.) 1954. *Norsk biografisk leksikon*, bind 12: 373 f.
- 115 Johannessen 2014: 9
- 116 Schiøtz 1919: Forordet
- 117 Bentzrød et al. 1926: Forordet
- 118 Utlånt brev, datert 2. mai 1923, til Joh. K. Nødtvedt fra Lorens Berg, Wesselsgt. 5, Kristiania.
- 119 Utlånt brev, datert 2. mai 1923, til Joh. K. Nødtvedt fra Lorens Berg, Wesselsgt. 5, Kristiania.
- 120 Bentzrød et al. 1926, 182
- 121 Utlånt brev, datert 5. mai 1924, til Fabrikeier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Kristiania.
- 122 Utlånt brev, datert 19. oktober 1924, til Fabrikeier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Kristiania.
- 123 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1921, sak 17: 29 f, Angaaende bidrag til bygdebok om Stavern, jf. sak 18: 31, Angaaende bevilgning til utgivelse av bygdebøker i Vestfold, begge saker datert 8. november 1920, Vestfoldarkivet.
- 124 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1924, sak 7: 567– 572, Indstilling fra budgetkomiteen angaaende bevilgning til bygdebøker, datert 10. mars 1924, Vestfoldarkivet.
- 125 Styreprotokoll for Vestfold Historielag, referat fra møte 08.12.1923, Slottfjellsmu-seet.
- 126 Styreprotokoll for Vestfold Historielag, referat fra møte 23.02.1924, Slottfjellsmu-seet.
- 127 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1924, sak 7: 568, Indstilling fra budgetkomiteen angaaende bevilgning til bygdebøker, datert 10. mars 1924, Vestfoldarkivet.
- 128 *Vestfold fylkestings forhandlinger* 1924, sak 7: 570, Indstilling fra budgetkomiteen angaaende bevilgning til bygdebøker, datert 10. mars 1924, Vestfoldarkivet.
- 129 Utlånt regnskap, underskrevet av Nils Hals 19. desember 1925. Totalramme kr. 4.015,63, beholdning kr. 5,70.

- 130 Styreprotokoll for Vestfold Historielag, referat fra møte 02.05.1925, pkt. 6.
- 131 Samtale 19.04.2018 med Rune Sørli, sekretær i Stavern historielag.
- 132 Nødtvedt. 1926: 337
- 133 Nødtvedt 1926: 325
- 134 Koht 1918: 77-79
- 135 Danielsen et al. 2006: 109 f.
- 136 Danielsen et al. 2006: 110
- 137 Utlånt brev, datert 27. april 1925, til fabrikk-keier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Oslo.
- 138 Nødtvedt 1926: 337
- 139 Ibid.
- 140 Danielsen et al. 2006: 110
- 141 Utlånt brev, datert 27. september 1924, til kaptein Johannes Schiøtz, Bergen fra Nils Hals, Kristiania.
- 142 Utlånt brev, datert 24. august 1925, til Fabrikeier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Kristiania.
- 143 Utlånt brev, datert 5. mai 1924, til Fabrik-keier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Kristiania.
- 144 Utlånt brev, datert 24. august 1925, til Fabrikeier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Kristiania.
- 145 Utlånt brev, datert 16. juli 1925, til fabrikk-keier Joh. K. Nødtvedt, Fredriksvern fra Nils Hals, Oslo.
- 146 Bentzrød et al. 1926: 90
- 147 Bentzrød et al. 1926: 338
- 148 Østlands-Posten mandag 11. november 2019: 7
- 149 Kirkhusmo 1987: 184
- 150 Berg 1920: etter tittelbladet
- 151 Etter tabell hos Ropeid 1970: 125, der jeg regner hans oppsett for 1890-årene som to femårsperioder.
- 152 Ropeid 1970: 124
- 153 Ropeid 1970: 115 f.
- 154 Hougen 1928: forordet; Johnsen; Johnsen 1929, 1934, 1952 og 1954, forordene; Johnsen 1934: 111; Johnsen 1954: 1032
- 155 Johnsen 1916: 568
- 156 Johnsen 1925: 296 f.
- 157 Johnsen 1925-a: 342

Litteratur og kilder

- Bentzrød, Harald, Hummel, Mimi og Ohlsen, Frithjof (1926). *Fredriksvern og Stavern*. Utgit efter foranstaltning av Fredriksvern kommune. Fredriksvern.
- Berg, Lorens (1911). *Brunlanes. En bygdebok. Historisk skildring av bygdens utvikling fra gammel tid ned til kjendte nutidsforhold. Med kart over Brunlanes, flere kartskeer og mange billeder*. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag.
- Berg, Lorens (1912). Om bygdehistorie. *Historisk Tidsskrift*, 5. række, 1. bind, 1912, s. 86–92.
- Berg, Lorens (1915). *Tjølling. En bygdebok. Historisk skildring av bygdens utvikling fra gammel tid ned til kjendte nutidsforhold. Med bygdekart, jordplanche og billeder*. Kristiania: J.W. Cappelens Forlag.
- Berg, Lorens (1920). *Tjøme. En bygdebok. Historisk skildring av bygdens utvikling fra gammel tid ned til kjendte nutidsforhold. Med bygdekart, jordplanche og 430 billeder*. Med sær-avsnit av prof. A.W. Brøgger, prof. Jakob Schetelig, amanuensis Rolf Nordhagen, antikvar Anders Bugge, dr. Reidar Th. Christiansen, kaptein Johannes Schiøtz. Kristiania: I kommission hos Nils S. Hauff.
- Berg, Lorens (1922). *Nøtterø. En bygdebok. Historisk skildring av bygdens utvikling fra gammel tid ned til kjendte nutidsforhold. Med bygdekarter, jordplanche og 482 billeder*. Med sær-avsnit av professor Jakob Schetelig, professor A.W. Brøgger, universitetsstipendiat Rolf Nordhagen, antikvar Anders Bugge. Utgit av Nøtterø kommune. Kristiania: I kommission hos Carl Falck, Tønsberg.
- Bertelsen, Harald (1964). *Sandefjords Klubselskap 8. mai 1914 - 8. mai 1964*. Sandefjord.
- Bjørkvik, Halvard (1970). Landslaget for bygde- og byhistorie. I: *Lokal historie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år. Landslaget for bygde- og byhistorie 50 år*, 6. juli 1970. Oslo: Universitetsforlaget, s. 143–193.
- Bogen, Hans S.I. (1953). *Privatbanken i Sandefjord A/S 10-12-1928–10-12-1953. Spredte trekk til privatbankvesenets historie i Sandefjord*. Utgitt av Privatbanken i Sandefjord A/S til 25 års jubileet 1953. Sandefjord.
- Bull, Edvard d.e. (1915/1933). Professor Karl Lamprecht. Opprinnelig trykt i *Tidens Tegn* 16.05.1915. *Historie og politikk. Artikler i utvalg ved univ. Stip. Dr. Johan Schreiner*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, s. 16–19.
- Bull, Edvard d.e. (1918/1977). Bygdehistoriens oppgaver. (Foredrag holdt på de bygdehistoriske kursene i Bergen 1918 og Hamar og Kristiansand 1919). Her hentet fra en noe forkortet utgave i: Jon Tvinnereim (red.): *Lokalsamfunnet i historia. Eit utval av eldre og nyare artiklar om lokallhistorie*. Vår nære fortid, bd. 1, Oslo: Det norske Samlaget, s. 20–32.
- Bull, Marcus Cornelius (1925). Landslagets medlemmer. Tønsberg bybokkomité / Vestfold Historielag. I *Heimen. Organ for Landslaget for lokallhistorie*, bind 1, s. 213 og 213–216.
- Dahl, Ottar (1990). *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. 4. utgave, Oslo: Universitetsforlaget.
- Dahl, Hans Fredrik (2006). Fortiden som identitet. Kapittel 6 i Hans Fredrik Dahl og Tore Helseth: *To knurrende løver. Kulturpolitikens historie 1814–2014*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 70–77.
- Dahl, Hans Fredrik og Helseth, Tore (2006). *To knurrende løver. Kulturpolitikens historie 1814–2014*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Danielsen, Per Eirik, Kjell O. Halvorsen, Thorbjørn Hegg, Arne Hill-Jensen og Hans Støvern (red.) (2006). *Fredriksvern kirke 250 år 1756–2006. Norges første marinekirke*. Stavern menighetsråd.
- DN: *Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen (1847–2011)*. Bind I–V utgitt av Christian C.A. Lange og Carl Richard Unger, Christiania 1847–1860. Unger var også med å utgi bind VI–XV, Christiania 1863–1896. Hvert bind er på over 900 sider.
- Eier, Sigfred L. (1974). *Svelviks historie. Utgitt av Svelvik kommune til 100-årsjubileet 19. august 1945*. 2. opplag 1974. Svelvik.

- Falk, Hjalmar (1895). Om betydningen af den folkelige kultur og akademikernes stilling til den. I: *Nyt Tidsskrift* bd. 9, Ny Række 3. Høvik ved Kristiania: Johan Sørensen, s. 201-216.
- Federhofer, Marie-Theres (2011). Dilettantismens potensial. I: *Mellom pasjon og profesjonalisme. Dilettantkulturer i skandinavisk kunst og vitenskap*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, s. 11-29.
- Helland, Amund (Udgivet efter offentlig foranstaltning) (1914a). *Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarlsberg og Larvik amt. Første del. Den almindelige del*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Helland, Amund (Udgivet efter offentlig foranstaltning) (1914b). *Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarlsberg og Larvik amt. Anden del. Den almindelige del*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Helland, Amund (Udgivet efter offentlig foranstaltning) (1915). *Topografisk-statistisk beskrivelse over Jarlsberg og Larvik amt. Tredje del. Byerne og herrederne*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Hoffstad, Olaf Alfred (1914). *Sandefjord. Byens Udvikling og nuværende Standpunkt / Sandefjords Nærings- og Forretningsliv i Tekst og Billeder / Industrielle Anlæg*, Kristiania: A.M. Hanches Bogtrykkeri og Forlag.
- Hougen, Knut (1928). *Sandefjords historie*, bd. 1. Oslo: I kommisjon hos Cammermeyers Boghandel.
- Hougen, Knut (1932). *Sandefjords historie, utgitt efter kommunal foranstaltning, bind II. Kjøpstaden. Fra 1845 til 1930*. Oslo: I kommisjon hos Cammermeyers Boghandel.
- HT: *Historisk tidsskrift*, (1871-).
- Haarstad, Kjell (1986). Den lokalhistoriske bevegelsen i Norge, bakgrunn og oppkomst. *Heimen. Organ for Landslaget for lokalhistorie*, bind 23, s. 42-49.
- Johannessen, Finn Erhard (2014). *Skjærgårdsflåte i solnedgang. Fredriksvern verft og kystforsvaret 1750-1814*. Larvik, Liv Forlag.
- Johnsen, Oscar Albert (1916). Lorens Berg, Tjølling. En bygdebok. Kr.a. 1915. I: *Historisk Tidsskrift*, 5. række, 3. bind, s. 567-568.
- Johnsen, Oscar Albert (1920). Den nyere lokalhistoriske forskning. I Koht, Halvdan, Bull, Edvard, Johnsen, Oscar Albert, Kolsrud, Oluf og Koren, Kristian: *Norsk historisk videnskap i femti år 1869-1919. Utgitt av Den norske historiske Forening til dens femti-års-dag 21. desember 1919*. Med understøttelse av Nansenfondet, Universitetets Jubileumsfond og Prof. Dr. L. Daaes Legat. Kristiania: Grøndahl & Søn, s. 277-306.
- Johnsen, Oscar Albert (1925). Lorens Berg. I *Heimen. Organ for Landslaget for lokalhistorie*, bind 1, s. 295-297.
- Johnsen, Oscar Albert (1925-a). Lorens Berg. Arbeidsveiledning i lokalhistoriske undersøkelser for begyndere. 2det oplag. Oslo 1925. I *Heimen. Organ for Landslaget for lokalhistorie*, bind 1, s. 341-342.
- Johnsen, Oscar Albert (1929). *Tønsbergs Historie. Bind I: Middelalderen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Johnsen, Oscar Albert (1934). *Tønsbergs Historie. Bind II: Tidsrummet 1536-1814*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Johnsen, Oscar Albert (Red.) (1952). *Tønsbergs Historie. Bind III, 1: Tidsrummet 1814-ca. 1880*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Johnsen, Oscar Albert. (Red.) (1954). *Tønsbergs Historie. Bind III, 2: Tidsrummet ca. 1880-ca. 1940*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kirkhusmo, Anders (1987). Byhistoriker i mål [Søkelys på: byhistorikeren] – I *Heimen. Organ for Landslaget for lokalhistorie*, bind 24, s. 182-184.
- Koht, Halvdan (1918). *Johan Sverdrup. I: 1816-1869*. Kristiania. H. Aschehoug & Co.
- Krohn-Holm, Jan Weiner (1974). *Tjølling bygdebok, Bind I. Kulturhistorien*. Tjølling kommune.
- Langeland, Alv Storheid og Wasberg, Gunnar Christie (1963). *Larviks historie, 3. bind: 1885-1940*. Utgitt etter foranstaltning av Larvik kommune.
- Nielsen, Yngvar (1881). *Træk af den norske bondestands kulturudvikling i de sidste 300 aar. Fem populære forelæsnings*. Kristiania: Alb. Cammermeyer.
- Nietzsche, Friedrich (1874/2004). *Historiens nytte og unytte for livet*. N.W Damm & Søn.

- Nødtvedt, Joh. K. (1926). En tragedie fra det gamle Fredriksvern. I *Fredriksvern og Stavern*. Utgit etter foranstaltning av Fredriksvern kommune. Fredriksvern, s. 324–338.
- Næss, Øyvind (1984). «... men folket frikjente ham». *Skjebner og skisser fra det gamle Fredriksvern*. Skien. Olaf Rasmussens Forlag.
- Olstad, Finn (1995). *Sandefjords historie. Bind 1: Strandsitter og verdensborger*. Sandefjord kommune.
- Reinton, Lars (1970). Den lokalhistoriske rørsle og den moderne bygdehistorie 1900–1920. I *Lokal historie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år. Landslaget for bygde- og byhistorie 50 år, 6. juli 1970*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 33–53.
- Ringstad, Jan Erik (2020). Utstillinger, historielag og historiefag. Om museer etablert i Tønsberg, Sandefjord og Larvik i perioden ca. 1900–40. I *Kontekst og tanke. Samlingsforvaltning og historiefremstilling i Vestfold*. Vestfoldmuseenes skriftserie nr. 1. Trondheim: Museumsforlaget, s. 35–63.
- Ropeid, Andreas (1970). Byhistorie og byhistorisk forskning. I: *Lokal historie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år. Landslaget for bygde- og byhistorie 50 år, 6. juli 1970*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 113–136.
- Rygh, Oluf (1907). *Gaardnavne i Jarlsberg og Larviks amt. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision*. Norske Gaardnavne bind 6. Kristiania: I kommission hos Cammermeyers Boghandel.
- Rødeboka: *Biskop Eysteins Jordebog (Den Røde Bog). Fortegnelse over det geistlige gods i Oslo bispedømme omkring Aar 1400*. Efter offentlig foranstaltning udgivet ved H.J. Huitfeldt. Christiania (1873–1880).
- Schiøtz, Johannes (1919). *Stavern forts og Fredriksvern verfts historie*. Larvik: I kommission hos Joh. Preutz bokhandel.
- Seip, Jens Arup (1974). *Utsikt over Norges historie. Bind 1: Tidsrommet 1814–ca. 1860*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Shetelig, Hakon (1944). *Norske museers historie. Festskrift til Thor B. Kielland på 50-årsdagen 9.12.1944*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Steenstrup, Hj. utg. (1934). *Hvem er hvem? 1934*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Stugu, Ola Svein (2008). *Historie i bruk*. Utsyn & Innsikt. Oslo: Det norske Samlaget.
- Talleraas, Lise Emilie Fosmo (2009). *Et uregjerlig mangfold? Lokale og regionale museer som saksfelt i norsk kulturpolitikk 1900–cirka 1970*. Umeå: Museologi, Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet.
- Tønnessen, Johan Nicolay (1967). *Verdensfangsten 1883–1924: 1883–1914*. Den moderne hvalfangsts historie, bind 2. Sandefjord: Norges Hvalfangstforbund.
- Aasen, Ivar (1836/1912). Om vort Skriftsprog. I *Skrifter i samling. Trykt og utrykt*, bind III, utgitt av Knut Liestøl. Kristiania og København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 7–11, jf. s. 389 og 386–387.